AANTEEKENINGEN

VOOR HET

DEBAT,

BIJ DE STEMBUS VAN 1905.

Niet in den handel.

AMSTERDAM
1905.

AANTEEKENINGEN

VOOR HET

DEBAT,

BIJ DE STEMBUS VAN 1905.

Niet in den handel.

AMSTERDAM
1905.

INHOUD.

I. De werkzaamheid van het Kabinet op wetgevend gebied.

a. Wat gevorderd werd.

Het Regeeringsprogram van 1901 vorderde, voorzooveel de indiening van wetsvoorstellen betreft, de twee en twintig hieronder volgende regelingen: (Ontleend aan de Memorie van Antwoord op Hoofdstuk I).

1. Regeling voor krachtiger beteugeling van de drankzucht.

(Werd ingediend 16 October 1903).

2. Dito van de speelzucht.

(Hiertoe strekt het wetsontwerp tot afschaffing van de Staatsloterij, ingediend 6 Juli 1903; het ontwerp Loterijwet, ingediend 21 Augustus 1903, en bepalingen in de Strafwetboek-novelle, ingediend 19 September 1904).

3. Regeling tot vrijmaking van het onderwijs in zijne onderscheidene vertakkingen.

(Voor het Hooger onderwijs, ingediend 11 Maart 1903; voor het Middelbaar onderwijs, ingediend 19 September 1903; voor het Lager onderwijs, ingediend 15 Juni 1904; voor de pensioenregeling, ingediend 23 September 1903).

4. Regeling tot meer afdoende bescherming van het zedelijk-openbare leven.

(Hiertoe strekken de voorgestelde bepalingen in de novelle Strafwetboek, rakende de huizen van ontucht, het

Neo-Malthusianisme enz., ingediend 19 September 1904).

5. Herziening der Zondagswet.

(Een ontwerp hiervoor verliet het Departement op 6 Juni 1904).

6. Invoering van een rechtstreeksche vertegenwoordiging van den landbouw.

(Wetsontwerp ingediend 17 December 1902).

7. Maatregelen tegen vervalsching der voedingsmiddelen en tegen oneerlijke concurrentie.

(Hiertoe strekken bepalingen in de novelle op het Wetboek van Strafrecht, ingediend 19 September 1904).

8. Maatregel tot bevordering van de vakopleiding, ook door regeling van het leerlingstelsel.

(Hiertoe strekte het voorstel in zake de Polytechnische School, ingediend 11 Maart 1903. Alsmede het voorstel tot het geven van wettelijken grondslag aan het vakonderwijs, voorkomende in het ontwerp, ingediend op 19 September 1903; het voorstel aangaande het leerlingstelsel in de Arbeidswet, ingediend 6 Januari 1904; en het voorstel in zake de Middelbare Technische School, ingediend 2 Mei 1904).

9. Regeling van het Octrooirecht.

(Het hiertoe strekkend ontwerp is van het Departement uitgegaan 10 Augustus 1904).

10. Nadere regeling van het Arbeidscontract.

(Hiertoe strekkend wetsontwerp ingediend 28 Januari 1904).

11. Uitvoering van de Ongevallenwet.

(Het ontwerp van de Beroepswet, ingediend 2 December 1901).

12. Uitbreiding van de Ongevallenverzekering tot de zeevisscherij en den landbouw.

(Wetsontwerp in zake de Zeevisscherij ingediend 14 November 1901. Het wetsontwerp in zake den Landbouw verliet het Departement op 16 November 1904).

13. Verplichte verzekering tegen de gevolgen van ziekte.

(Wetsvoorstel ingediend 16 November 1904).

14. Verplichte verzekering tegen de gevolgen van invaliditeit en ouderdom.

Wetsvoorstel hiertoe strekkend verliet het Departement op 4 Juni 1904.

15. Herziening van het tarief van invoerrechten.

(Wetsontwerp hiervoor ingediend 27 Februari 1904).

16. Regeling van de administratiëve rechtspraak.

(Wetsvoorstel van het Departement uitgegaan op 27 April 1904.)

17. Afdoening van de ontwerpen voor de militaire pensioenregeling en het militaire straf- en tuchtrecht.

(Hieraan is voldaan door de wetten op de bevordering van Land- en Zeemacht van 9 Juni 1902, de Pensioenwetten voor Land- en Zeemacht van 9 Juni 1902, het Wetboek van Militair Strafrecht en de wet op de Krijgstucht van 27 April 1903).

18. Maatregelen tot verwapening van de bereden artillerie.

(Wetsontwerp hiertoe strekkend ingediend 21 October 1903).

19. Nadere regeling van de rechtspositie der inlandsche Christenen.

(Wetsontwerpen hiervoor ingediend 16 November 1904).

20. Decentralisatie van het bestuur in Nederlandsch-Indië.

(Wetsontwerp tot wijziging van het Regeeringsreglement hiervoor ingediend 13 Augustus 1902).

21. Maatregelen tot ontwikkeling van de koloniën Suriname en Curaçao.

(Ontwerp voor spoorwegaanleg in het Lawagebied van Suriname ingediend 13 Maart 1903).

22. Het verleenen van steun aan Indië.

(Wetsontwerp, hiertoe strekkend, ingediend 16 September 1904. Wetsontwerp in het belang van den landbouw in Nederlandsch-Indië ingediend 1 Februari 1904).

* * *

b. Wat verder nog inkwam.

Voorts zijn nog, buiten rechtstreeksch verband met hetgeen in het Regeeringsprogram gevorderd werd, de volgende wetsontwerpen ingediend:

1. Wijziging van de wet op de Personeele belasting op 2 December 1903.
2. Aanvulling van de Vermogensbelasting op 27 April 1904.
3. Wijziging der Gemeentewet op 8 October 1902.
4. Wijziging van de wet op de besmettelijke ziekten op 11 Maart 1903.
5. Wijziging der Provinciale wet op 16 November 1903.
6. Uitvoering van art. 96, 2de lid, der Grondwet, op 5 Juni 1903.
7. Ontwerp voor Waterreiniging op 17 November 1903.
8. Tweede wijziging der Gemeentewet op 21 November 1903.
9. Zekerheidsstelling van Gemeenteambtenaren op 21 November 1903.
10. Arbeidswet op 6 Januari 1904.
11. Wijziging van de Militaire Strafrechtpleging op 8 Maart 1904.
12. Regeling van den rechtstoestand van het reservepersoneel der Landmacht op 3 Juni 1904.
13, Wijziging van de regeling van het Militair onderwijs op 17 September 1904.
14. Wetsontwerp op droogmakerijen en indijkingen op 29 Juli 1902.
15. Telegraaf- en Telephoonwet op 18 September 1902.
16. Wijziging der Mijnwet op 8 October 1902.
17. Ontwerp voor het opsporen van Delfstoffen op 13 Januari 1903.
18. Motorwet op 26 Februari 1903.
19. Ontwerp op bevloeiingen op 22 Mei 1903.
20. Loodsen-pensioenwet op 12 November 1904.
21. Wijziging der Wet op het Notarisambt op 10 Aug. 1903.

22. Ontwerp betreffende het bewijs in burgerlijke gedingen op 30 September 1903.

23. Wijziging der Merkenwet op 4 September 1903.

24. Ontwerpen ter uitvoering van de Kinderwetten 14 November 1901, 9 September 1903 en 9 November 1904.

25. Wijziging Strafwetboek op 25 Februari 1903.

26. Ontwerp rakende het onderzoek van het Vaderschap op 6 September 1904.

27. Strafwet-novelle op 19 September 1904.

En dan nog, nà het verschijnen der memorie bovengenoemd :

Ontwerp strekkende tot beveiliging van personen, die werken, zullen werken of gewerkt hebben bij de uitvoering van bouwwerken, onder grooteren dan den atmosferischen luchtdruk; op 23 Februari 1904.

Terwijl mede in de tweede helft van Februari bij de Kamer inkwam de regeling van de administratieve rechtspraak. (Uitgegaan van het Departement op 27 April 1904). En wel : 1⁰ Wetboek van Administratieve Rechtsvordering. 2⁰. Wijziging der Wet op de Rechterlijke Organisatie. 3⁰. Klasse en samenstelling der gerechten en jaarwedden der rechterlijke ambtenaren en beambten.

„Een lijvig werk, — aldus hierover *de Zeeuw*, van 23 Februari 1904 — dat getuigt van talent, en vrucht is van kloek aanpakken.

„De liberale partij heeft ongeveer een halve eeuw geroepen om een dergelijk ontwerp; liberale kabinetten hebben het altijd beloofd, doch er nooit hunne krachten op beproefd.

„Zij hebben het overgelaten aan den clericalen minister uit het „nietsdoend" Christelijk kabinet". . . .

En het *Soc. Weekblad* schrijft onder meer : „De oplossing schijnt ons zeer gelukkig."

* * *

c. Hard gewerkt.

Maar dan is nog buiten deze lijst gebleven het groote aantal ontwerpen van minder algemeene strekking, als voor de goedkeuring der gesloten overeenkomst in zake de Kabelverbindingen in den Indischen Archipel en van andere tractaten, wijziging van het Bankoctrooi, bevordering van stoomvaartlijnen, grenswijzigingen. onteigeningswetten, verleening van rentelooze voorschotten, jaarweddenregeling der rechterlijke macht. enz.

Met het oog hierop kan zeker niet beweerd, en het *is* dan ook niet beweerd, dat het Kabinet niet op de uitwerking van zijn program bedacht was, of ook stilzat. . . .

Het *Handelsblad* — nummer van 28 November 1904 — kwam dan ook tot de erkentenis. dat het Ministerie, en met name de Ministers van Binnenlandsche Zaken en Justitie, hard gewerkt heeft.

„Men moge nog zoo vierkant staan, schreef het blad, tegenover het regeeringsstelsel dat thans in ons land overheerschend is, de onpartijdigheid gebiedt te erkennen, dat de regeering hard gewerkt heeft. Als triomfantelijk bazuingeschal klinkt de opsomming van 22 wettelijke regelingen, waaronder zeer belangrijke en omvangrijke, die ter uitvoering van het regeeringsprogram van 1901 òf zijn tot stand gekomen (een viertal). òf voorgedragen (14) òf reeds „het departement hebben verlaten" (4).

„En daarachter volgt dan nog een stoet van 27 ingediende óntwerpen van anderen aard met nog een drietal, die in aantocht zijn. Nog gezwegen van het groote aantal voordrachten van minder algemeene strekking.

„Ongetwijfeld: er is hard gewerkt door de regeering, met name door de Ministers van Binnenlandsche Zaken en van Justitie. Er ligt bij de Tweede Kamer nog een hooge stapel onafgedane voordrachten, waarbij zeer omvangrijke."

* * *

d. Geen oorzaak voor critiek.

„Een factor van beteekenis bij de beoordeeling van de activiteit der regeering is het vermogen der Kamer, om wat bij haar inkomt, af te doen. Nu heeft de Kamer in deze periode — blijkens de *Handelingen* — aanmerkelijk langer vergaderd dan in de eerste drie jaren der voorafgaande periode.

„De *Handelingen* der gezamenlijke periode September van 1897 tot September 1900 beslaan slechts 4154 bladzijden: voor de periode 1901—1904 bedraagt dit getal 5605 bladzijden; *in totaal alzoo* 1451 *meer*.

„Alleen *deze vermeerdering* vorderde alzoo ditmaal meer tijd dan elk der beide eerste zittingen onder het vorig Kabinet vulde. Gesteld dus al, dat nog andere „groote wetten" de Kamer spoediger bereikt hadden, haar vermogen tot afdoening had tóch geen hoogere spanning toegelaten. Had zich het geval voorgedaan, dat de Kamer, uit hoofde van gemis van arbeid, naar huis had moeten gaan, gelijk vroeger wel voorkwam, dàn ware hieruit een verwijt tegen het Ministerie af te leiden. Nu de Kamer steeds arbeid te over voorhanden vond, en meer dan vroeger vergaderde, valt hier alle oorzaak voor critiek weg"......

(Memorie van Antwoord op hoofdstuk I.)

* * *

e. Tijdroovende omstandigheden.

„En als derde factor komen in aanmerking *de omstandigheden*, die van het beleid van het Kabinet onafhankelijk waren, wijl het die niet in zijne macht had. Als zoodanig zijn te beschouwen:

1. de uitvoering van onderscheidene wetten, die wel goedgekeurd, maar niet in werking getreden waren, t. w. de Ongevallenwet, de Militie- en Landweerwetten, de Kinderwetten, en de Gezondheidswet. Onder deze was met name de Ongevallenwet het struikelblok op den weg, dat het

ondoenlijk maakte om de ontwerpen in zake het Verzekeringswezen terstond door de afdeeling Arbeid ter hand te doen nemen. De uitvoering toch van deze wet eischte zoo omslachtige en tijdroovende werkzaamheden, dat ze het eerste jaar zoo goed als geheel in beslag nam. Eerst in Februari 1903 kon deze wet in werking treden;

„2. de gebeurtenissen van Januari 1903, toen de werktijd na afloop van de begrootingen, die voor de wetgeving steeds het meest productief is, tot zeer kort vóór het zomerreces goeddeels teloorging:

„3. het afsterven van twee Ministers, iets wat met name voor Koloniën noodzakelijk vertraging ten gevolge had;

„4. de omstandigheid dat de ontwerpen, door het Regeeringsprogram gevorderd, zich voor enkele Departementen opeenhoopten, en wat de met nadruk in het Voorloopig Verslag begeerde ontwerpen voor Onderwijs en Verzekering betreft, van éénzelfde Departement moesten uitgaan: iets wat wederom vertraging veroorzaken moest; en

„5. de vereischt langere aanwezigheid van de Ministers in de Staten-Generaal, nu dezen zooveel langer vergaderden.

„In den tijd toch dat een Minister een „groote wet" voor de Kamer verdedigt, kan van gezetten arbeid aan andere belangrijke wetten uiteraard voor hem geen sprake zijn. Dat ook de zich steeds uitbreidende schriftelijke gedachtenwisseling tusschen Kamer en Kabinet, met name bij de begrootingen, tijd, meer dan vroeger, rooft, behoeft hierbij nauwelijks herinnerd". . . . .

(Memorie van Antwoord op hoofdstuk I.)

* * *

f. Onbillijke critiek.

„Nog in een ander opzicht kan ik niet zeggen, dat ik mijn vertrouwen in den geachten afgevaardigde (den heer Willinge) als politieken accountant voor het narekenen der

Regeering zeer versterkt zag. Wanneer men — dat zal de geachte afgevaardigde toestemmen — een vergelijking maakt tusschen het vorige en dit Kabinet — iets wat natuurlijk alleszins geoorloofd en begrijpelijk is — moet men met gelijke maat meten: niet geoorloofd is het om een geheel uiteenloopenden maatstaf aan te leggen. Toch staat de geachte afgevaardigde ook daaraan — ik mag het niet verzwijgen — schuldig. Om een voorbeeld te noemen: de geachte afgevaardigde somde op onder het credit van het vorig Kabinet de Ongevallenwet. Nu heb ik daar op zich zelf niets op tegen, mits de afgevaardigde niet vergete, dat de Ongevallenwet door de vorige Regeering zoo goed als onveranderd overgenomen is van het Kabinet Roëll, en dus het standpunt inneemt dat men op het credit van elk Kabinet brengt alles wat onder zijn bewind is afgehandeld. Maar als de geachte afgevaardigde komt aan dit Kabinet, gaat hij de omgekeerde methode volgen: dan zegt hij van de militaire wetten, de wet op de krijgstucht, het militaire strafrecht. de pensioenwetten, dat deze niet meetellen, omdat zij door het vorig Kabinet zijn voorbereid. Evenmin als het *tellen* van den geachten afgevaardigde uitkomt, evenmin blijkt alzoo zijn *wegen* den toets der critiek te kunnen doorstaan.

„Ook in de opsomming van de verschillende wettelijke maatregelen, die de geachte afgevaardigde gaf, stuit ik op dezelfde onbillijkheid. Toen de geachte afgevaardigde een uiteenzetting gaf van het credit van het vorig Kabinet, noemde hij daarbij ook een wijziging van de Gemeentewet. Ik heb daarop alweder niets tegen; maar gekomen aan de posten, in het voordeel van dit Kabinet, zweeg hij over een wijziging van de Gemeentewet. Hij noemde de regeling van het waterstaatsbestuur en andere wetten, die op zich zelf buiten het programma van de sociale wetgeving vielen, maar hij zweeg bij dit Kabinet van de Notariswet, de telephoonwet, de Bevloeiingswet en andere wetten, die hier buiten het programma vielen. Ten behoeve van het vorige

Kabinet evenwel, dat zijn liefde heeft — liefde maakt dikwijls blind — heeft hij wel vele kleinere wetten er bijgeteld.

„Laten wij nu eens het laatste jaar van het vorig Kabinet buiten rekening, dan vermindert zijn credit tot de helft. Is niet juist in het laatste jaar na de begrooting het meeste binnengekomen en moet men zich dus niet afvragen, wat nu nog binnen kan komen? Als nu, aan hetgeen reeds tot stand gekomen is, namelijk de militaire wetten, de Drankwet, de Notariswet, de Bevloeiingswet en andere, nog toegevoegd worden de Hooger-onderwijswet, de Middelbaar-onderwijswet de Lager-onderwijswet, de landbouwvertegenwoordiging en het arbeidscontract, zou dan de geachte afgevaardigde werkelijk meenen dat dit Kabinet, afgezien dan nog van bijzondere omstandigheden, zulk een sjofel figuur zal maken tegenover het vorig Kabinet?

„De ziekteverzekering — heeft de geachte afgevaardigde verder gezegd — is wel is waar ingekomen, maar veel te laat; het ontwerp had veel vroeger moeten worden ingediend. Ook daaromtrent een vraag. Gesteld eens, dat ik daarmee een jaar eerder had kunnen komen — vroeger zal ook de geachte afgevaardigde het wel niet mogelijk geacht hebben — waar plaatst hij dan de behandeling en afdoening van het ontwerp door de Tweede Kamer? Er zijn hier leden, die geen lid der Tweede Kamer geweest zijn, maar de geachte afgevaardigde is een oud-gediende en weet van de Tweede Kamer alles af; hij heeft de behandeling van zulk soort wetsontwerpen meegemaakt; hij weet hoeveel tijd er noodig is om zulk een ontwerp af te doen, nadat het is ingekomen. En nu vraag ik hem in gemoede af, of hij het voor mogelijk houdt dat dit ontwerp zou zijn afgedaan? En als hij dat niet voor mogelijk houdt, mag hij dan dit Kabinet er een verwijt van maken, dat het niet nog meer spoed heeft betracht?

„Ik beschouw zijn critiek dus als in hooge mate onbillijk. Hij heeft ook gewezen op de Ongevallenwet. Welnu, de

Ongevallenwet lag in het jaar 1897 gereed, om pas in 1901. dat is vier jaren daarna, tot stand te komen.

„De werklieden-pensioenwet is geprepareerd door een Staatscommissie van 1895, en onder het vorige liberale Kabinet was men in 1901, dat is 6 jaren later, nog niet verder gevorderd dan tot een avant-project, terwijl toch het vorig Kabinet reeds over al de gegevens van de Staatscommissie beschikte.

„Blijkt hieruit, hoe langen tijd van voorbereiding dergelijke wetsontwerpen vorderen, voor de ziekteverzekering klemt dit in bijzondere mate. Waarover toch beschikte dit Kabinet ten behoeve van de ziekteverzekering? Eenvoudig over niets. Het vorige Kabinet, dat juist had moeten beginnen met de ziekteverzekering, heeft dit onderwerp laten rusten. Er was niets geprepareerd, niet alleen niet ten behoeve van de opstelling van een ontwerp, maar zelfs het noodige enquête-materiaal ontbrak ten eenenmale. Toen ik was opgetreden als Minister, ben ik dan ook moeten beginnen met over het geheele land een enquête in te stellen nopens den staat van de ziekenfondsen, zoowel over de algemeene als de speciale fondsen van patroons. En wanneer de geachte spreker mij eens het genoegen wil doen op de afdeeling Arbeid van mijn Departement het enorm dossier van die enquête te gaan inzien, en zich dan wil afvragen wat tijd het gekost heeft om dat groote materiaal te verzamelen, door te werken en daaruit tot een conclusie te komen, dan zal hem zeker het gevoel bekruipen: Had ik dat alles geweten, ik zou zoo onbillijk niet geweest zijn".

(Uit de rede van Dr. Kuyper in de Eerste Kamer op 1 Febr. 1905).

g. Let op de datums.

„Let op de datums", schreef *De Standaard* (nummer van 13 Juni 1904).

Van liberale zijde begaat men slag op slag de deloyale

onbillijkheid, om de werkzaamheid van dit Kabinet, dat nog geen drie jaar aan is, te vergelijken met wat het vorig Kabinet in vier jaren tot stand bracht.

Natuurlijk eischt billijkheid in de eerste plaats, dat men vraagt, wat had het vorig Kabinet op 1 Juni 1900 in het Staatsblad.

En dan luidt het antwoord:

Noch de *Woningwet*, noch de *Gezondheidswet*, noch de *Ongevallenwet*, noch de *Leerplichtwet*, noch de *Militiewet* stonden op 1 Juni 1900 in het Staatsblad.

De *Woningwet* is van 22 Juni 1901. De *Gezondheidswet* van 21 Juni 1901. De *Ongevallenwet* van 2 Januari 1901. De *Leerplichtwet* van 7 Juli 1900.

Alle dus later.

In de tweede plaats mogen noch de Militaire wetten van zeer grooten omvang, noch de Beroepswet, noch de Stakingswetten vergeten worden, als nu tot stand gebracht.

En in de derde plaats gaat het niet aan, de groote wetten die sinds lang bij de Kamer aanhangig zijn, als de Arbeidswet, de wet van het Arbeidscontract, voor het Strafwetboek, de Tariefwet, enz., ter zijde te laten, noch ook buiten rekening te laten de Zondagswet, de wet op het Lager Onderwijs. op de Ziekteverzekering, op de Pensioenverzekering, en op de Visschersongevallenverzekering, die reeds langer of korter bij den Raad van State zijn.

En hierbij komt dan nog: 1°. dat het vorig Kabinet geen enkele wet van omvang bij zijn optreden ter uitvoering vond; 2°. dat het door geen staking is afgehouden van zijn gewonen arbeid." . . . . .

II. De Politiek en de Drankwet.

a. Aandrang tot gemeen overleg

De heer Goeman Borgesius sprak in de zitting der Tweede Kamer op 28 April 1904 o. m. het volgende:

„Voornamelijk daarom wensch ik de geschiedenis van de bestaande Drankwet nog eens in herinnering te brengen, omdat, wat in 1881 en 1885 is voorgevallen voor dezen Minister, die voor de niet benijdenswaardige taak staat om het aanhangige wetsontwerp te verdedigen, een bemoedigend voorteeken is. Ook toen was er strijd en oppositie, maar toch werd de wet met bijna algemeene stemmen aangenomen. Als de Minister echter zijn voordeel wil doen, met de geschiedenis uit die dagen, dan hoop ik, dat hij bij de behandeling der artikelen zich tevens zal herinneren, dat de Ministers Moddermann en Heemskerk zeer zeker de Drankwet niet zouden hebben tot stand gebracht, indien zij niet, van het belang der zaak overtuigd, het gemeen overleg in zeer ruime mate bij deze materie hadden toegepast, niet bij alle onderdeelen stokstijf op eigen opinie waren blijven staan. Alleen door het groote doel voor oogen houdende, tevens concessies te doen, aan gemeen overleg en aan gegronde bedenkingen tegemoet te komen, is het hun gelukt voor zóó ingrijpende wet een meerderheid te krijgen.

„Ik kom daarop straks misschien nog terug, maar ik hoop,

dat deze Minister van Binnenlandsche Zaken zich aan het voorbeeld van zijn voorgangers zal spiegelen."

En verder:

„Ik ben overtuigd dat de Minister straks dergelijke houding, die gemeen overleg zou uitsluiten, niet zal aannemen. Waarom niet? Vooreerst, omdat het hier niet geldt een politiek vraagstuk, maar wel een zeer gecompliceerd vraagstuk, waaromtrent de gevoelens, vooral wat de onderdeelen betreft, zeer uiteenloopen, zelfs bij hen die ongeveer op hetzelfde standpunt staan. Het betreft hier ook regelingen, waarbij men zich volstrekt niet behoeft te schamen dat men op een of ander détail door nadere bestudeering der zaak van meening is veranderd. Ik zelf, die 4 jaren geleden een uitvoerig ontwerp heb ingediend, moet erkennen, dat ik omtrent enkele punten, in dat ontwerp voorgesteld, thans beter ingelicht, reeds ietwat anders denk dan vier jaar geleden.

„Welnu, laat ons dan trachten gezamenlijk door gemeen overleg een herziening der Drankwet tot stand te brengen, welke althans op de twee hoofdpunten, den overgang en de bestrijding van den clandestienen handel, beantwoordt aan hetgeen men daarvan in redelijkheid mag verwachten."

* * *

b. De ontvangst.

„Welke ontvangst nu viel aan het ontwerp der regeering ten deel, toen het uitkwam?

Een uiterst gunstige.

De drankbestrijders onder alle partijen vereenigden zich, met Mr. Borgesius en den heer Schaper incluis, om het ontwerp toe te juichen, ook al vroegen ze nog meer. En die toejuiching bleef niet bij een algemeen geroep, maar trad in bijzonderheden, en betuigde haar instemming met bijna elken maatregel die werd voorgesteld.

Ook de opzet en de techniek werd geroemd. Het *Utrechtsch Dagblad* achtte het een goed stuk legislatief werk.

En werd het ontwerp van die zijde niet anders dan met ingenomenheid begroet, ook de oppositie bleef kalm. Men zag in, dat rechten en belangen in het ontwerp beter dan vroeger gewaarborgd werden.

Van „politiek" viel noch aan de ééne noch aan de andere zijde een spoor te ontdekken. Lieden van alle partijen waren warm *voor*, lieden van alle partijen waren matig *tegen*.

Bij dien stand van zaken had men alzoo mogen verwachten, dat in de Staten-Generaal evenmin van politieke oppositie sprake zou komen, en dat de strijd zou zijn uitgevochten tusschen voor- en drankbestrijders uit alle partijen.

Zoo was het in 1881; zoo scheen het nu te zullen zijn."...

(*Standaard*, van 19 Oct. 1904.)

* * *

c. De politiek in het spel.

„Doch wat is geschied toen het ontwerp in openbare beraadslaging kwam?

Ternauwernood had Mr. Goeman Borgesius gemerkt, dat een deel der Roomsch-Katholieke Kamerleden in verzet kwam, of hij spitste zijn ooren, en begreep dat hieruit politieke munt viel te slaan.

Hij, de man, die eerst als lid van het Drankwetcomité elk der nieuwe maatregelen publiek had toegejuicht, maakte toen rechtsomkeert, en het politieke spel begon.

Vergeet niet, er naderde een stembus. De provinciale stembus. Kon men nu aan de drinkende gemeente duidelijk maken, dat al wat liberaal was tegen de Drankwet was, en bovendien de Ministers Kuyper en Loeff als plaagzieke wetbedervers voorstellen, wie weet, het kon een paar honderd stemmen schelen, en die twee honderd stemmen konden Zuid-Holland omzetten.

Die politieke geest heeft toen heel het verdere debat bedorven. Het standpunt zelf werd wekenlang bij de discussie vervalscht, en het eind was, *dat de oppositie als één man, Borgesius en Schaper incluis, tegenstemde.*"

(*Standaard*, van 19 Oct. 1904)

* * *

d. Sterk contrast.

„In het *Utr. Dagblad* van November 1903 werd het ontwerp Drankwet bijna jubelend begroet.

Met deze woorden:

„In 't algemeen toont dit ontwerp, door den Minister van Binnenlandsche Zaken en den Minister van Justitie in vereeniging opgesteld, de blijken van met groote zorg te zijn overwogen en doorwrocht.

„Het is naar vorm en inhoud een goed stuk legislatief werk.

„De Regeering heeft daarin het hare gedaan. Moge nu de Vertegenwoordiging in het volbrengen van de haar opgedragen taak niet te kort schieten".

Het heette toen dus: *„een met groote zorg overwogen en doorwrocht ontwerp*" en meer nog *„een naar vorm en inhoud goed stuk legislatief werk*". De Regeering had gedaan wat van de Regeering kon gevergd worden.

Thans werd door dezelfde redactie van dit zelfde ontwerp gezegd, dat het is *„een heel slechte proeve van het wetgevend talent van dit Kabinet*".

De tegenspraak kon niet krasser zijn.

Dit bevestigt dan ook in den meest volstrekten zin onze eerste opvatting van de houding, door de oppositie bij de eindstemming aangenomen.

Men heeft hier met *een politieke manoeuvre* van het laagste gehalte te doen."

(*Standaard*, van 13 Juli 1904)

* * *

e. Liberale tactiek.

„Van al de persorganen die zich beijverden met stevige actie tegen het goede in de Drankwet, stond misschien de *Nieuwe Arnhemsche* wel vooraan. De vergunninghouders lieten dan ook niet na, voortdurend op de vergaderingen en in de pers dit blad te citeeren en zelfs in een request aan de Kamer werd het aangehaald. Evèn broederlijk knabbelt en knaagt thans de geachte afgevaardigde van Arnhem aan de Drankwet en poogt met enkele kornuiten het weinige goeds dat er nog te behouden valt, te doen verwerpen. De *N.Arnhemsche* en Mr. Rink vormen een fraai span."

(Uit de rubriek „Drankbestrijding" in *Het Volk* van 4 Juni 1904.)

* * *

f. Wat een minister slechts kan.

„Men leert als minister bescheiden te zijn, want dan eerst begint de moeilijkheid om de beginselen uit te werken.

„Dat stemt tot bescheidenheid. . . . .

„De minister kan slechts oogsten, wat rijp is om geoogst te worden; hij kan niet al wat hij wil tot stand brengen".

(*Minister* Goeman Borgesius te Zutfen op 11 Juni 1901, volgens het verslag in de *N. Rott. Ct.*)

* * *

g. Oordeel over de drankwet.

De heer Dr. J. W. Gunning Wzn., die volstrekt niet tot een van de „kerkelijke partijen" behoort, eindigde een artikel in de *Economist* met betrekking tot de Drankwetherziening aldus:

„Schrijver dezes is geen aanhanger der tegenwoordige Regeering en geen bewonderaar van haar politiek. Maar hij meent, en hij acht het een plicht der eerlijkheid dit

openlijk uit te spreken, dat zij door die voordracht getoond heeft, dat het iets meer dan een ijdele leus of een woordenspel is, wanneer zij zegt voor de zedelijke belangen der natie te willen waken en die zooveel mogelijk ook door de wetgeving te willen bevorderen"

* * *

h. Nog een oordeel.

En dan volge hier nog, hoe van onpartijdige juridische zijde over het ontwerp geoordeeld werd. Mr. K. H. schreef in het weekblad *Unitas* het volgende:

„Toch moet worden erkend, dat, al is de lezing der ingewikkelde wet ook zelfs voor den jurist niet aangenaam en hare verklaring voor leeken stellig zeer bezwaarlijk, zij voor hem, die den dorren tekst heeft doorgeworsteld, een logisch geheel vormt, met weinig juridieke flaters, welke bij de zoo eindeloos uitvoerige behandeling in de Tweede Kamer toch zoo licht daarin hadden kunnen binnensluipen. Voor den jurist is alzoo die lezing ten slotte geene bron van ergernis".

* * *

i. Getob in vroeger tijd.

„Van meer dan ééne zijde is gevraagd, of voor de Drankwet niet eene novelle zal noodig zijn, om enkele vergissingen die mochten zijn ingeslopen, te herstellen.

Een positief antwoord is op die vraag nog niet te geven. Dit kan eerst volgen, zoo blijkt, dat er in de redactie iets voorkomt, dat practisch bij de toepassing falikant zou uitkomen.

Maar gesteld, het bleek noodig, zou dat dan tegen de wet als zoodanig getuigen? Zou daaruit dan blijken, dat deze wet een slecht legislatief product was?

Ten einde hierop het antwoord te geven, herinnerde de

Minister van Binnenlandsche zaken er in de Eerste Kamer aan, dat het met het Strafwetboek nog erger liep.

Dat Strafwetboek was in de maak geweest van 1870—1886, eer het ingevoerd werd. Alzoo *zestien* jaren.

Het was ontworpen door een Staatscommissie, waarin de kundigste juristen zitting hadden. Zij deed over het ontwerp ruim vijf jaar.

Eerst zes jaar later werd de wet voorloopig aangenomen, in 1881, nadat een eerste ontwerp door den Raad van State was afgekeurd, en een tweede gereed gemaakt. Daarop is Prof. M. de Vries verzocht de redactie nog opzettelijk te willen nazien.

En zie, na al deze langdurige voorbereiding door de kundigste juristen en taalgeleerden, schreef Prof. van der Hoeven een apart boek, waarin hij deze wet zoo duchtig critiseerde, dat hij aan zijn boek ten titel gaf: *Mag het Strafwetboek zóó worden ingevoerd?* en oordeelde dat dit *niet* mocht.

Nog vóór de invoering is dan ook op dit Strafwetboek een novelle in het *Staatsblad* gekomen, waarin niet minder dan 33 artikelen gewijzigd zijn, en 5 nieuwe artikelen zijn ingevoegd. Alzoo een verschil van 38 artikelen.

En na al dit getob bleek, dat zelfs in de invoeringswet nog zoozeer vergissing was begaan, dat b.v. de sanctie tegen vergrijp in zake de loterijen, zonder dat iemand het merkte, was weggevallen.

Bedenkt men nu, dat over dat Wetboek 16 jaar is gedaan, en dat tal van de uitnemendste juristen en taalgeleerden er aan hebben meêgewerkt, welk zedelijk recht heeft men dan om laatdunkend over de Drankwet te spreken, ook al bleek dat hier eveneens een novelle noodig was?

Aan deze wet is slechts drie jaar door twee ministers en twee ambtenaren gewerkt, en deze wet regelde een stof van uiterst ingewikkelden aard". . . .

(*Standaard*, van 15 Oct. 1904.)

III. De Tariefwet.

a. Ons land bijna alleen.

„De voorstanders van den volstrekten vrijhandel gaan in invloed al achteruit. De groote Staten gingen vóór, de kleinere volgden, om aan het dogma van den vrijhandel den rug toe te keeren.

Met name in groote landen met algemeen stemrecht liep het met allen vrijhandel ten eenenmale mis.

Doch ook de kleinere landen volgden.

In Zwitserland koos het volk zelfs bij referendum tegen den vrijhandel. Zweden, België, Denemarken, Rumenië, ja, welk land van dien aard men ook wil, kozen alle voor een verhoogd tarief. In Engeland, waar tot voor kort heel de natie met den vrijhandel dweepte, is thans de kleine helft reeds omgegaan; onder Chamberlain voor goed, onder Balfour ten deele.

In Amerika van vrijhandel geen spoor meer.

Ten slotte blijft ons land alleen staan.

Althans, zoo de vrijzinnigen weer het roer in handen krijgen. Dan moet het tarief zelfs verlaagd, en heil gezocht in zwaarder grondlasten, meer personeel, hooger bedrijfs-, hooger vermogens- en hooger successiebelasting.

Zal dit het volk brengen waar het wezen moet? Zal dat de liefde der natie hebben?

Laat men toch inzien, dat we hier met een wereldstroo-

ming op handelsgebied te doen hebben, en dat wie daarbuiten gaat staan of blijft staan, het kind van de rekening wordt.

Onze goede vrienden in het buitenland zullen ten slotte alle water uit onze polders wegmalen, tot ons niet anders overblijft dan verdord, onvruchtbaar land."

(*Standaard*, van 21 October 1904.)

* * *

b. Practische Staatsmanswijsheid.

„Nu reeds loopt ons budget naar de 170 millioen, en wordt voldaan aan wat men almeer van den Staat eischt, dan duurt het niet lang meer, of we gaan naar de 200 millioen toe.

Dat is zoo hier te lande, èn in alle andere landen.

En dit stugge feit nu bracht teweeg, dat men in alle landen steeds meer tot het inzicht kwam, dat de directe belastingen nooit meer dan een deel van de staatsinkomsten zullen opleveren, en dat de indirecte heffingen steeds meer de bron zullen vormen, waaruit het geld aan de Overheid moet toevloeien.

Zelfs Engeland heft aan accijnzen en tariefrechten een 600 millioen gulden, en er gaat een sterke strooming, om dit reeds zoo hooge cijfer nog op te zetten.

Vast staat dat alle staatslieden van beteekenis, heel de wereld over, vooral op de indirecte heffingen steunen, en dat, Engeland uitgezonderd, alle staatslieden kracht zoeken in verhooging van het tarief.

Wat beteekent nu tegenover deze massale feiten het getheoretiseer van onze liberalen?

Schuilt dan bij hen alleen de wijsheid?

Weten zij het dan beter dan de staatslieden van naam in schier alle landen, zoo in Europa als Amerika?

Of dient niet veeleer geconstateerd, dat dit getheoretiseer van enkele partijleiders in een klein land als het onze, ge-

oordeeld ligt door de practische Staatsmanswijsheid van de beste financiers uit de machtigste Rijken in beide werelddeelen?"

(*Standaard*, van 20 Dec. 1904)

* * *

c. Opbrengst van invoerrechten.

Wat de opbrengst van invoerrechten betreft, blijkt uit de *Statistical Abstract* 1903 (uitgave van het Britsch Parlement) dat in de voornaamste landen geheven werd (gerekend per 5000 inwoners)

Noorwegen	57.707
Groot-Brittanje en Ierland	43.584
Denemarken	41.314
Portugal	39.189
Vereenigde Staten	37.600
Zwitserland	33.167
Zweden	31.401
Duitschland (Zollgebied)	25.903
Frankrijk	23.316
Italië	18.199
België	17.859
Spanje (1900)	16.299
Rusland	10.311
Nederland	9.436
Oostenrijk-Hongarije	5.599

Alles uitgedrukt in guldens, per 5000 inwoners gerekend, zoodat Nederland bijna de laagste plaats inneemt.

* * *

d. Pierson voor matige verhooging.

In de Memorie van Toelichting op de wijziging en aan-

vulling van het tarief van invoerrechten, (ingediend bij Koninklijke boodschap van 11 Augustus 1900) sprak Minister Pierson zich als volgt uit:

„Na zeer rijpe overweging van al het voor en tegen, na daarbij in aanmerking te hebben genomen voor welke verschillende doeleinden geld noodig is en wat dus de billijkheid hier voorschrijft, is de ondergeteekende tot de slotsom gekomen, dat, zonder vooruit te loopen op hetgeen later desgevorderd uit andere bronnen zal te putten zijn, de thans benoodigde versterking der inkomsten moet verkregen worden *door een matige verhooging der invoerrechten.* Hij ontveinst zich niet, dat zelfs aan zulk een verhooging bezwaren verbonden zijn. Aan alle voorstellen tot belastingverhooging kleven bezwaren, en die, welke verbonden zijn aan dit ontwerp, liggen voor de hand. Doch ware een ander voorstel gedaan, *ook daartegen* zouden bedenkingen zijn aangevoerd, waarvan de betrekkelijke rechtmatigheid niet zou zijn te ontkennen geweest.

„Men pleegt ons tarief een fiscaal tarief te noemen, en dat is het ook in hoofdzaak. Dat blijft het ook nu. Het verschil tusschen een fiscaal en een protectionistisch tarief is niet noodwendig hierin gelegen, dat uit het eerste geenerlei bescherming voortvloeit. Reeds het kleinste invoerrecht op een artikel, waarvan de vereischte hoeveelheid slechts ten deele door aanvoer wordt verkregen, bevoordeelt binnenlandsche ondernemers. In welke mate dit geschiedt, zal gewoonlijk niet nauwkeurig zijn te berekenen, want onder de vele artikelen, die groepsgewijze in een tarief worden genoemd, zooals aardewerk, glaswerk, houtwaren, lederwerk, kleederen en manufacturen, zijn er altijd onderscheidene, die binnenslands in het geheel niet worden voortgebracht, of waarvan dit alleen geschiedt voor bepaalde qualiteiten. Maar éénige bescherming zal uit invoerrechten, die zich niet tot uitheemsche producten bepalen, noodzakelijk volgen. Deze bescherming is echter in

een fiscaal tarief niet bedoeld of gezocht. De wetgever, die zich bij de regeling der invoerrechten op het standpunt van den vrijen handel plaatst, zal het tarief zoo inrichten, dat de bescherming, die er uit voortvloeit, zoo gering mogelijk is: zoo gering als zich verdraagt met de voorziening in de behoeften der schatkist en met de naleving van dit beginsel, dat in een goed geordend financieel stelsel verteringen van betrekkelijke weelde niet onbelast mogen blijven. De wetgever daarentegen, die in bescherming een middel ziet tot verheffing der volkswelvaart, zal zich èn bij de keus der te belasten artikelen èn bij de bepaling van het bedrag der rechten door die in het oog van den vrijhandelaar verwerpelijke meening laten leiden".

Dit voorstel tot verhooging van het tarief is later ingetrokken; waarschijnlijk omdat de opbrengst der Rijksmiddelen zoo klom.

In 1897 135 millioen; in 1898 138 millioen; in '99 146 millioen; en in 1900 154 millioen.

Alzoo tijdens het Kabinet-Pierson Borgesius (1897—1900) een vermeerdering van 19 millioen gulden.

* * *

e. Wij freetraders.

Mr. Pierson spreekt van zich en de zijnen als „wij, freetraders".

Hoe nu — vraagt de *Maasbode* — redt hij zich uit deze impasse: voorstanders van gematigde bescherming, die aan de zijde van Minister Harte staan, heeten protectionisten; voorstanders van gematigde bescherming, die aan de zijde van Mr. Pierson staan, blijven freetraders?

Steekt dit beweerd-principiëel verschil in het gewenschte hooger of lager heffingspercentage?

Van den kant des oud-ministers zou die bewering eene gevaarlijke zijn. Hij zelf heeft immers indertijd voorgesteld ons tarief te verhoogen, alzoo volgens zijn eigen erkentenis de daarin gelegen „zwakke" bescherming te versterken. Toch wil hij vrijhandelaar zijn gebleven.

De oud-Minister ontkent beslist, dat het geschilpunt in hoofdzaak een quaestie van wat meer of wat minder zou zijn.

Maar, vraagt dan verder de *Maasbode* van 1 Nov. 1904, wat is dan toch wel het principieel verschil?

Dat is, zoo zet Mr. Pierson wijdloopig uiteen in een tijdschrift-artikel, eenvoudig de leer. In de protectionistische werkingen van ons tarief werd door de vrijhandelaars berust, terwijl zij ze als nadeelig leeraarden; maar nu men die werkingen wil voorstellen als den lande voordeelig, — nu, roept Mr. Pierson, moeten wij „volte faee maken".

Let wel op dit fraaie stelsel:

Wie 5 pc. heft, omdat hij dit alleszins voordeelig-werkend acht, handelt bij dezen economist verkeerd.

Wie 5 pCt. heft, hoewèl hij het verkeerd acht, en er dan 6 pCt. van maken wil, hoewel dit hem nòg verkeerder schijnt — zooals zeker gewezen minister —, die handelt volgens de vrijhandelsleer . . ., mits hij bij het heffen van 't verhoogd percentage slechts een zwaren zucht loost en een theorie opzet, die vierkant in strijd is met zijne daad.

Dàn mag hij zich en zijne vrienden met een blank gezicht voorstellen als: „wij, freetraders."

* * *

7. Geen vrije handel.

In scholen van middelbaar en hooger onderwijs wordt geleeraard, dat Nederland de beginselen van den vrijen handel zuiver toepast. En in een geschrift van de Vereen. „het

vrije Ruilverkeer" wordt gesproken van „het staatsbeleid des vrijen handels, dat sinds 1850 aan Nederland welvaart gebracht heeft".

Tegen die onjuiste voorstellingen wensch ik een ernstig woord van protest te doen hooren.

Men heeft zoolang geschreven, geleeraard, gepredikt, dat Nederland een vrijhandelsland was.... dat men het zelf is gaan gelooven.

Die vrijhandel is geworden tot een geloof, tot een volkswaan, tot een verdwaasdheid

Zeg tot iemand dat Nederland ook beschermende rechten heft, hij zal u niet gelooven en u aanziende met dien blik van zelfgenoegzaamheid, van superioriteit, die in andere zaken dan godsdienst en handelspolitiek het onmisbaar kenmerk is van bekrompenheid, zal hij u antwoorden: „Mijnheer, zijt ge wel zuiver in de leer? Zijt gij wel vrijhandelaar? Weet gij dan niet, dat Nederland zijn welvaart dankt aan den vrijhandel... aan den vrijhandel dien het nooit gehad heeft!

Doch er is meer. De bewering, dat het staatsbeleid des vrijen handels sinds 1850 aan Nederland welvaart gebracht heeft, is onjuist.

1⁰. omdat Nederland geen vrijhandel gehad heeft (zelfs geen eenzijdigen vrijen invoer).

2⁰. omdat onze industrie in hoofdzaak haar ontwikkeling juist er aan te danken heeft, dat men dit stelsel nooit algemeen heeft toegepast.

De cijfers onzer statistiek van in- en uitvoer leeren ons, dat juist de beschermde industrieën ten onzent in hoofdzaak de krachtige, de export-industrieën zijn, die haar producten in groote hoeveelheden naar het buitenland zenden, die onzen industrieelen roem in den vreemde handhaven: terwijl de onbeschermde takken van nijverheid juist veelal de artikelen voortbrengen, waarvan meer wordt ingevoerd dan uitgevoerd."...

Aldus de heer J. van Dusseldorp A. Mzn., in het *Handelsblad* van 18 Mei 1901.

* * *

g. Een dooddoener

De vereeniging voor de Staathuishoudkunde en de Statistiek heeft praeadviezen gevraagd over de quaestie: „Is wijziging van de handelspolitiek hier te lande wenschelijk?"

Een der praeadviseurs was de heer A. H. Jannink; en reeds het feit dat de vereeniging hem uitnoodigde, zou — ware dit nog noodig — hem stempelen tot een man van gezag in deze materie.

De vraag: Is wijziging in onze handelspolitiek, door de invoering van *hooger beschermende rechten*, wenschelijk? — beantwoordde de heer Jannink onomwonden met *Ja*; onder het voorbehoud, dat de bescherming logisch zij, niet overdreven, en als toetssteen steeds gevraagd wordt: of meerdere arbeid hier te lande daardoor ontstaan zal.

„Andere natiën nemen voortdurend meerdere en sterkere maatregelen tot bevordering en verzekering van hunnen nationalen arbeid, om zoodoende hunne hulpbronnen te versterken en te vermeerderen.

„Zoude het niet logisch zijn, dat wij eindelijk ook daartoe overgingen en door de daartegen ingebrachte theoretische bezwaren ons daarvan niet langer lieten afhouden?

„*Duur*, *duur*, *duurder*, ziedaar de zware beschuldiging, de dooddoener, de boeman, die door belanghebbenden tegen bescherming wordt uitgespeeld — en door de theoretici zonder nader onderzoek wordt geloofd, overgenomen en verspreid.

„Mocht er nu iemand wezen, die gedurende de laatste 30 à 35 jaren de geschriften over den vrijhandel meer of

min geregeld gevolgd heeft, dan zal hij tot heden tevergeefs hebben uitgezien, of, na dat eeuwige beweren van duur, ook niet eindelijk eens het bewijs volgde, dat bescherming de afgewerkte artikelen dan ook feitelijk duur voor de consumenten maakte.

„Het lang verwachte is nooit gekomen — men bleef in gebreke eenig getuigenis tot bevestiging dezer zoo luid en aanhoudend verkondigde „duur-theorie” bij te brengen: ook zelfs niet, nadat vòòr 15 jaren de schrijvers over den vrijhandel daartoe waren opgevorderd. Men kòn dat bewijs niet leveren, omdat deze theorie — evenals andere beweringen — slechts op looze — onjuiste — valsche stellingen steunde, door belanghebbenden aan de theoretici ingefluisterd en om hare oppervlakkige, of liever schijnbare, juistheid door deze laatsten waarschijnlijk gaarne geaccepteerd”. . . .

* * *

h. Buiten de werkelijkheid om.

. . . . „Nederland komt ten slotte geheel alleen te staan. Aangenomen nu al, dat onze deskundigen zooveel hooger staan dan de mannen die in alle overige landen het roer in handen hebben, dan gaat het toch in geen geval aan, dat onze pers van liberalen huize zich aanstelt, als ware heel de denkende wereld het met haàr eens.

Ze zou dan toch, om crediet te krijgen, moeten beginnen met haar gelijk tegenover de bijna eenparige handelwijze van alle overige Staten te handhaven. Ze zou dan toch moeten aantoonen, dan in alle overige landen de immoraliteit hand over hand toenam, en dat de volkswelvaart er onder ging. En omgekeerd, dat hier te lande de moraliteit zoo hoog bleef en de welvaart die van alle andere landen in de schaduw stelde.

Doch daar doet deze pers niet aan.

Zelfs verheelt ze het feit, dat de Tariefwet, vergeleken

bij de tarief-regeling in Frankrijk, Duitschland en andere landen, nog bijna Free-trade is.

Ook laat ze liggen iets, waar zoo telkens op is gewezen, dat in landen met algemeen stemrecht overal hooge tarieven gelden.

Kortom, al haar betoogen gaan buiten de feiten, buiten de verschijnselen van de laatste twintig jaar om.

En al wat de heeren doen is, het oude *a b c* van de Manchester school opzeggen.

Al wat ze kennen is hun vergeelde Vrijhandels-Catechismus."

(*Standaard*, van 24 Maart 1904.)

IV. Snelvuurgeschut.

Mr. Rutgers van Rozenburg in de Tweede Kamer. (Handelingen 1894-95):

„Nu struikelen velen over deze 10 Millioen (voor nieuwe geweren) omdat zij uit het oog verliezen dat die som gevraagd wordt voor een tijdvak van 20 jaren, en dat wij, tot de uitgaaf besluitende, ook voor minstens 20 jaren geheel of nagenoeg geheel er af zijn."

Aangenomen met 54 tegen 31 stemmen.

Vóór stemden *van de Linkerzijde*: o. a. de heeren Pijnappel, Mees, Hintzen, van Bijlandt (Gouda) Drucker, Goedkoop, de Beaufort (Amsterdam) Lely, van Kerkwijk, Cremer, Conrad, Pijnacker Hordijk, Bouman, van Gijn, Hesselink van Suchtelen, Tijdeman, van Delden, Guyot, van Karnebeek, Plate, Veegens, Gleichman.

Door Minister Kool (*Kabinet Pierson-Borgesius*) werd op de begrooting voor 1901 *f* **100.000**.— *uitgetrokken* voor het nemen van nieuwe proeven met *Snelvuurgeschut.*

Toen deze proeven tot een bevredigend resultaat leidden, heeft Minister Bergansius 7 millioen aangevraagd voor Snelvuurgeschut.

Dit bedrag is door de Tweede Kamer toegestaan, o. a. na de volgende verklaring van den heer Kolkman:

„De omstandigheden zijn zoo, dat wij het leger niet in den steek kunnen laten, en daarom geven wij aan het Christelijk Ministerie wat wij aan een *Liberaal Ministerie* ook hebben gegeven, toen dit op hetzelfde motief geweren heeft gevraagd."

V. Voor en na de staking.

„Met den bliksemtrein naar de Reactie, aldus luidde gisteren het parool der rechterzijde in de Kamer.

In zenuwachtige haast moest de vrucht van Kuypers brein worden binnengebracht.

Lohman gaf, als voorzitter der Centrale Commissie, de lakens uit. Alsof er elk oogenblik een nieuwe staking ware te verwachten, heette het, dat men zelfs geen tijd had, vóór de behandeling der dwangwet in de afdeelingen de interpellatie te houden ....

Thans is niet anders mogelijk dan hard om hard, — deze schurkenstreek dwingt tot alle wettige middelen van verzet en verweer."

(*Het Volk* van 28 Februari 1903).

„Het onderling wantrouwen, dat thans erger rondspookt dan ooit in de overblijfselen der beweging, *is noodlottiger voor de vakbeweging dan de dwangwetten zelve.*"

(Uit het Manifest der S. D. A. P. na de staking).

„*De vakorganisatie kan groeien óók onder de wetten*".

(Mr. Troelstra in de 2e nachtvergadering van het Comité van Verweer volgens *Het Volk* van 13 April 1903).

„Het is noodzakelijk, dat scherp en goed worde vastgesteld, dat deze staking is mislukt

1⁰. door het gebrek aan kracht der vakbeweging.
2⁰. „ „ „ „ inzicht „ „
3⁰. „ „ „ „ organisatie-vermogen.
4⁰. „ „ „ „ leiding der vakbeweging.
5⁰. „ „ „ „ kennis bij de leiders der vakbeweging.

Schrijver dezes heeft dat meer gezegd en men heeft hem dan tegengevoerd, dat hij de vakbeweging een klap in 't gezicht gaf.

Is het wijzen op iemands zwakte dan eene beleediging? Zwakte is geen schande."

(Oudegeest in het artikel „de Crisis" in de *Nieuwe Tijd*).

VI. Het Speetwetje.

„Ons dunkt, wel verre dat den Minister blaam kan treffen voor dat ontwerp, komt hem lof toe, dat hij geweigerd heeft te berusten in een toestand, waarin, met medeweten van alle autoriteiten, dagelijks de wet geschonden werd, en niet heeft geaarzeld om, waar handhaving in de wet feitelijk onmogelijk was, wijziging er van voor te dragen."

(*De Economist.* Sept. 1902, bladz. 723.)

De regeering moet worden bestookt en verdacht gemaakt, en derhalve was en is het speetwetje een „reactionaire" maatregel, een bewijs van de „kapitalistische" gezindheid van het kabinet, een bedenkelijke stap achteruit op den weg der sociale wetgeving.

Wat blijkt thans echter?

Dat ook de Zwitsersche regeering — die toch zeker geen reactionaire regeering is! — juist hetzelfde voorstelt, als hier met het speetwetje werd beoogd.

Deze regeering heeft namelijk, in overleg met het bestuur der internationale vereeniging tot wettelijke bescherming van werklieden, als punten voor een te houden conferentie gesteld: het verbod om witten fosfor te gebruiken bij het maken van lucifers en het verbod van nachtarbeid voor vrouwen.

Onder vrouwen worden verstaan alle arbeidsters, van welken leeftijd zij ook mogen zijn.

Het verbod van den nachtarbeid zal hierin bestaan, zoo lezen wij verder, dat aan alle, in eenig bedrijf, dus buiten haar huishouden, werkzame arbeidsters éen onafgebroken rusttijd van twaalf uur, van 's avonds tot 's morgens, verzekerd moet zijn. En vervolgens: Uitzonderingen kunnen worden toegelaten voor gevallen van dreigend of reeds ingetreden bedrijfsgevaar. Vrouwen, die goederen hebben te verwerken, welke spoedig aan bederf onderhevig zijn, bijv. visch en vruchten, kunnen verlof tot nachtarbeid krijgen, wanneer dit noodzakelijk is om de goederen niet verloren te doen gaan."

Volkomen dezelfde uitzondering dus, welke door middel van het speetwetje ten onzent is toegestaan.

Trouwens, 't is bekend (zegt V., in het *Kath. Soc. Weekblad*) hoe juist door den socialist „Millerand" deze uitzondering met kracht in de „Internationale Vereeniging" verdedigd is!

VII. Openbaar en bijzonder onderwijs.

Door rijk en gemeenten is over 1902 aan het lager onderwijs ten koste gelegd een bedrag van *f* **23,109.916.24⁵**. Trekt men hiervan af hetgeen inkwam aan schoolgelden en pensioenbijdragen ad *f* **2,239,956.95⁵**, voorts wat werd uitgekeerd aan de bijzondere scholen ad *f* **1,300,153.97** en wegens bijzondere opleiding van onderwijzers ad *f* **406,640,56** en eindelijk wat werd uitgegeven voor het schooltoezicht en het examen ad *f* **452,713.49**, dan blijkt het bedrag voor het openbaar lager onderwijs te zijn geweest *f* **18,710,450.27**. Deelt men dit bedrag door het aantal leerlingen, dat in dit jaar de openbare scholen bezocht, zijnde 550,838, dan blijkt, dat per leerling betaald is *f* **34,00**.

Vermenigvuldigt men nu dit bedrag met het aantal leerlingen der bijzondere scholen op 15 Januari 1902, zijnde **231,761**, dan blijkt, dat, op voet van gelijkheid, voor deze scholen zou zijn te betalen geweest *f* **7,879,874.00**. Verstrekt is daarentegen slechts een bedrag van *f* 1,706,795,53, zoodat door de bijzondere scholen aan de openbare kassen is uitgespaard een bedrag van *f* **6,173,078,47**. Gelijke berekeningen voortgezet over de jaren 1857 tot 1902 zou dan ook aantoonen, *welk enorm bedrag*, tengevolge van het bestaan der bijzondere scholen, minder door Rijk en gemeenten is uitbetaald, dan het geval zou zijn geweest, indien de openbare school voor alle leerlingen had moeten zorgen.

De bijdragen sinds 1890, en nader sinds 1901, door het Rijk aan de bijzondere scholen uitgekeerd, hieven het stuitend verschil allerminst op, en de reden waarom niet, ligt voor de hand. De inkomsten der bijzondere scholen toch bestaan slechts voor een deel uit schoolgelden, en dus voor een ander, zeer aanzienlijk deel, uit bijdragen van voorstanders der bijzondere school, die, na in de belasting voor de openbare school op voet van gelijkheid met alle anderen te hebben bijgedragen en zich hooger schoolgeld voor hun eigen kinderen te hebben getroost, nog bovendien door vrijwillige giften het bijzonder onderwijs steunden. Het voor die vrijwillige giften, ook bij de grootste offervaardigheid, beschikbare bedrag, was intusschen niet aldoor rekbaar. Gevolg hiervan was, dat dit bedrag, toereikend toen het over **400** verdeeld werd, begon te spannen, toen het voorzien moest in het tekort van **600** scholen, en geheel ontoereikend werd toen het — gelijk nu — verdeeld moest worden over **1300** *scholen*. In verband hiermede deed de Rijksbijdrage dus weinig anders, dan in dat tekort gedeeltelijk voorzien.

Om een denkbeeld te geven van het verschil tusschen hetgeen door de openbare kassen voor het openbaar- en voor het bijzonder onderwijs wordt bijgedragen, zij medegedeeld, dat de kosten van het personeel der openbare school over 1902 met eene bevolking op 15 Januari 1902 van 550,838 kinderen, eene uitgaaf vorderde van *f* 10,429,303.29^{5}, dat is ongeveer ***f* 24,40** per leerling en per jaar.

Op 15 Januari 1903 bedroeg de bevolking der bijzondere scholen 245,882 leerlingen en is voor het onderwijzend personeel aan die scholen te rekenen op eene Rijks-uitgaaf van *f* 1,857,968,43, dat is per leerling en per jaar ***f* 7,55**.

Voor eenzelfde onderwerp, n.l. de kosten van het onderwijzend personeel, wordt dus uit de openbare kassen betaald voor het openbaar onderwijs ***f* 24,40**, voor het *bijzonder onderwijs* ***f* 7,55**, *of nog niet een derde gedeelte.*

Daarbij is nog in aanmerking te nemen, dat alle andere onderwijsuitgaven der openbare school mede uit de openbare kassen worden gekweten, terwijl die uitgaven voor de bijzondere school, met uitzondering van een deel der kosten om in de behoefte aan schoollokalen te voorzien, al weder komen ten laste van de voorstanders van het bijzonder onderwijs.

Ongeacht dien min gunstigen financieelen toestand voor het bijzonder onderwijs, mag het zich in een steeds toenemenden bloei verheugen.

Bedroeg in 1890 het aantal scholen dat op de Rijksbijdrage krachtens art. 54*bis* aanspraak maakte, 949, met eene bevolking van 159,145 leerlingen, tot en met het jaar 1903 steeg het aantal bedoelde scholen tot 1337 met eene bevolking van **245,882** leerlingen.

Van 1890 tot 1903, dat is in 14 jaren, eene vermeerdering dus van 388 scholen en **86,737** leerlingen. Het aantal leerlingen der *bijzondere* school klom dus in genoemd tijdvak met **54,5** pct., terwijl dat der *openbare* school is gestegen met **23** pct. Uit deze zeer belangrijke uitbreiding der bevolking van de bijzondere school blijkt, naar het voorkomt, afdoende, hoe groot het aantal ouders is dat geen vrede heeft met het onderwijs der openbare school.

(Uit de Memorie van Toelichting van de wet tot herziening van het Lager Onderwijs van 15 Juni 1904.)

VIII. Het beleid der liberale partij.

a. Niets gedaan.

Men herinnert zich, wat Mr. Quack in het *Sociaal Weekblad* schreef, aan het eind van 1888:

„De liberale partij in Europa deed in den regel niets. Niets voor de regeling van het arbeids-contract tusschen werkgever en werkman. Niets voor instelling van arbeidsraden, ter beslechting van geschillen tusschen patroons en arbeiders. Niets voor wettelijke voorschriften betreffende de gezondheid en veiligheid der werklieden in de fabrieken. Niets voor vak-onderwijs der werklieden. Niets voor toepassing van een leerling-stelsel. Niets voor werkelijke Zondagsrust. Niets voor al die onderdeelen der Staatsbemoeiing".

Drie jaar later (23 Maart 1891) liet de heer J. C. van Marken, in zijn brief aan het Bestuur der Kiesvereeniging „Burgerplicht" te Delft, zich in dezer voege uit:

„De liberale partij is het orgaan gebleven van den kring der kiesgerechtigden, maar de welvoldane burgerij heeft de oogen en het hart niet geopend voor de nooden des volks.

„Door het lidmaatschap uwer vereeniging, door het behoud van den naam „liberaal", wensch ik niet langer de medeverantwoordelijkheid te dragen voor de tekortkomingen eener kiesgerechtigde minderheid tegenover de overgroote nietkiesgerechtigde meerderheid.

„Wel is de liberale partij, in haren drang voor zelfbehoud, aan de te lang verwaarloosde belangen eenige aandacht gaan schenken, en heeft zij „het arbeidersvraagstuk" te elfder ure als een dankbaar nommer op haar program ingeschreven, doch door haar verleden heeft zij het recht verloren zich thans op te werpen als de voorgangster en draagster der hervormingsgezinde arbeiderspartij, die harerzijds alle recht heeft tot het vermoeden, dat dit nieuwe nommer op het programma door de overgroote meerderheid der liberalen, zoo al niet zal worden tegengewerkt, toch slechts schoorvoetend en zonder eenige geestdrift wordt aanvaard."

* * *

b. Een allegaartje.

„Rijp en groen werden onder het liberale vaandel ingelijfd. Naar beginselen van staatsbeleid werd niet gevraagd. Men eischte alleen een onvoorwaardelijk vasthouden aan de onderwijs-politiek ter bestrijding van het clericalisme. Zoo gaven de liberalen aan hunne politiek een zuiver negatief karakter. Zij bleven zoodoende, weliswaar, meester van het terrein, maar hoe? De meest uiteenloopende richtingen hadden zich bij haar aangesloten ter bestrijding van den gemeenschappelijken vijand. En in dien strijd bleek men sterk. Maar telkens wanneer er sprake was van opbouwenden arbeid, wanneer het belang der natie eischte, dat de handen uit de mouw werden gestoken, bemerkte men maar al te duidelijk, dat samenwerking onmogelijk was. De op die wijze veroorzaakte onvruchtbaarheid der wetgevende macht heeft ten gevolge, dat wij na een 40-jarige regeering der liberale partij in Europa tot de achterblijvende natiën behooren op het gebied der sociale wetgeving."

(*De Amsterdammer* van 21 Februari 1888.)

* * *

c. Het schuldregister.

„En zoo blijft op bijna elk gedeelte van het sociale terrein een lange reeks van tekortkomingen dezer regeering en hare meerderheid te konstateeren.

Op sociaal gebied staan wij hier voor een volslagen fiasko. Gepeuter, kleinkraam, anders is het geschiede niet te noemen en van het nog niet geschiede niet te verwachten. Dit ministerie, dat zich voor heeft gesteld als een ministerie van sociale rechtvaardigheid, als een ministerie dat voornamelijk op sociaal gebied zich voorstelde veel te doen, heeft op sociaal gebied weinig, bitter weinig gedaan.

De eenige wet van beteekenis is de Ongevallenwet, en die is nog slechts op een minderheid der arbeiders toepasselijk.

En zoo blijft ook na deze vier jaar nog staan een heel register vol schuld, schuld die de regeerende klasse te betalen heeft, die zich heeft opgehoopt in den loop van de vele jaren van verwaarloozing en onderdrukking die zij de arbeidersklasse heeft doen ondergaan". . . . . .

(„Het Schuldregister der Regeering". Kritisch overzicht van het sociale werk der Regeering in het tijdperk 1897—1901. Uitgave van den brochurehandel der S. D. A. P.)

d. Negatie baat niet.

„Het is nu de groote vraag, òf en, zoo ja, wat het liberalisme uit eigen aandrang en beginsel thans nog voor de ontwikkeling van ons volk kan doen: daarop is reeds hier aan de linkerzijde het antwoord gegeven. Wij hebben hier reeds een liberaal gehoord, die zich aandiende als spreker namens de „vooruitstrevenden", den geachten afgevaardigde uit Zutphen, en den ongeorganiseerden liberaal, den heer Tydeman, en, Mijnheer de Voorzitter, welk beginsel is door deze heeren gesteld tegenover het beginsel van de anti-revolutionnaire partij en van de Regeering? Het zal steeds bij de volgende verkiezingen tegenover de liberalen de kracht

zijn van de rechterzijde, wanneer zij vraagt: toon ons eens uw strijdplan, uw gelederen, toon ons uw veldheer, uw marschroute, uw doel! Niets kan door de liberale partij aan het volk gegeven worden, wat ook niet door de Christelijke partijen aan het volk kan gegeven worden. Bemoedigend klonken de woorden van den heer Borgesius, dat hij hoopte, dat bij de volgende verkiezingen zou blijken, dat het liberalisme krachtiger zou zijn geworden. Maar, mijne heeren, hebt gij door uw jaren en jaren lange ervaring niet geleerd, dat het met die hoop en die verwachting niet gaat? Leert de geschiedenis u niet, dat, als gij komt bij het volk en zegt: dit Ministerie is clericaal, het randt de vrijheid aan, die wij willen hooghouden, dat gij er daarmede niet komt?"

(Mr. Troelstra in de Tweede Kamer, 7 Dec. 1904)

e. Slechts twee sociale wetten.

„De heer Troelstra is niet mijn speciale vriend, maar ik moet zeggen, dat hij ten minste blijk gegeven heeft dat de socialisten soms een beter gevoel van rechtvaardigheid hebben dan de heeren der partij waartoe de heer Willinge behoort. Mr. Troelstra heeft ten minste erkend, dat de vraag: wat kon afgedaan worden, ook naar de omstandigheden beoordeeld moet worden, zoodat men daarover op zich zelf geen oordeel kan uitspreken, en dat men dus met kortweg te zeggen: „er is zoo weinig tot stand gekomen" eigenlijk niets zegt.

Ten slotte nog dit: De geachte afgevaardigde de heer Willinge heeft het voorgesteld, alsof de liberale partij eigenlijk de Kabinetten gevormd had, die met de bestudeering en invoering van de sociale wetgeving haast hadden gemaakt en daarmede het buitenland verbaasd hadden.

Maar wanneer ik vraag: wat is er dan toch tot stand gekomen gedurende den langen tijd dat de liberale Kabinetten gezeten hebben en de sociale quaestie aan de orde was,

dan moet het antwoord luiden: wij hebben in al die jaren gekregen de Arbeidswet van een *niet* liberaal Kabinet, van den heer Ruys van Beerenbronck: en dan hebben wij voorts de Veiligheidswet, en eindelijk de Ongevallenwet. „Voilà tout".

Wanneer men nu daarmede vergelijkt den arbeid, welke thans in concept is gereed gekomen, en men hoort dan den geachten afgevaardigde zeggen, dat onze sociale wetgeving door dit kabinet geen stap verder is gebracht, dan vraag ik dien geachten afgevaardigde, welk idee hij toch heeft van wetgeving en of hij het soms niet als een aanmerkelijken stap vooruit beschouwt, wanneer onderwerpen, waarvoor absoluut geen projecten gereed waren, thans voor het minst in ontwerpen geformuleerd werden?"

(Uit de rede van Dr. Kuyper, in de Eerste Kamer, op 1 Feb. 1905)

IX. De liberalen en de school.

a. De steen des aanstoots.

„De illusie onzer vaderen, dat men de kiemen van verdeeldheid, hier altijd zoo kwistig gezaaid, het best zou verstikken door aan de gemengde volksschool vast te houden, is op bittere teleurstelling uitgeloopen, *want de instelling, die vrede brengen moest, is juist de steen des aanstoots bij uitnemendheid geworden.*"

(De hoogleeraar Buys, in *de Gids*, 1891).

b. Soc. democraten op de Openbare School.

„Eindelijk de vrijheid. Het is een niet te wederspreken feit, dat het aanzien der openbare school zeer ernstig bij de bevolking heeft geleden door de omstandigheid, dat vele onderwijzers de sociaal-democratische beginselen zijn toegedaan, hetzij zij al, hetzij zij niet die beginselen in de school trachten voor te staan. Wegens het hooge belang dat hier op het spel staat, namelijk het aanzien van de school bij het volk, meen ik dat men tot beperking van de vrijheid van de Soc. Democraten onder de openbare onderwijzers, zelfs buiten de school, mag overgaan."

(Jhr. van Karnebeek, in de Tweede Kamer, 14 Dec. '97).

c. Politiek en school.

In vorige eeuwen heeft men de politiek bedorven door de Kerk en de Kerk door de politiek; heden geschiedt hetzelfde met de school. Men heeft de politiek bedorven door de school en de school door de politiek....

Den 13den Juli 1893 heeft hij (Minister Goeman Borgesius) in de vereeniging voor „Volksonderwijs" het volgende gezegd:

„Wel is op dit gebied ontzaglijk veel te doen. Laat ons „het ronduit erkennen: de lagere school is in Nederland „nog niet wat zij *moet* en zijn *kan*. Erkend moet worden „dat er ondanks de propaganda, niet alleen van Volks- „onderwijs, maar ook van de onderwijzersbonden en „andere vereenigingen, in de laatste jaren *weinig verbetering* „*valt op te merken. De politieke omstandigheden* werken „tot dien *stilstand* op onderwijsgebied in hooge mate mede."

(Jhr. Mr. Lohman, in de Tweede Kamer, 14 Dec. '97).

d. Moeilijk te overtuigen.

„Toen ik in deze Kamer kwam, waar toen de heftige strijd gevoerd werd over het lager onderwijs, heb ik tien jaren rondgeloopen bij de liberalen en gezegd: zoo zou de zaak kunnen geregeld worden, de bijzondere school is zoo slecht niet; volgt mijn raad eens en wij zullen in vrede leven.

„Maar geen enkelen liberaal heb ik overtuigd, al kon menigeen er ook niets tegen inbrengen.

„Maar toen in 1888 de meerderheid verplaatst werd, toen werden de liberalen overtuigd, dat het bijzonder onderwijs toch nog niet zoo slecht was; eerst al proestende en mokkende en later uit volle overtuiging hebben zij eindelijk ontdekt, dat het was, zooals wij hadden voorspeld, dat namelijk de bijzondere school medewerkte aan het doel, dat ook

de openbare wilde bereiken, dat ook die school zich zelf eert. Dat had men vroeger niet gedacht.

„Nu had ik toch gehoopt, dat de vrijzinnigen veranderd zouden zijn. Laat hen, dacht ik, toch bedenken, dat wij wel eens weer gelijk kunnen hebben; dat over vijf of tien jaren kan blijken, dat alles uitkomt zooals wij voorspellen, en dat men dan zal kunnen vragen: waarom hebben de vrijzinnigen dit niet beseft, waarom is daarover nog zoo lang gepraat?

„Onder de vrijzinnigen reken ik niet de sociaal-democraten, die natuurlijk tegen ons zijn, want zij beschouwen alles uit het oogpunt van het klassenbelang: dus ook wetenschap en godsdienst als klasse-wetenschap en klasse-godsdienst. Zoodra zij dus bemerken, dat de Vrije Universiteit ten doel heeft het bestaande klasse-recht te verdedigen, dan moeten zij uit partijbelang tegen alles zijn, wat die bijzondere Universiteit zou kunnen versterken. Maar op dit standpunt staan de andere liberalen niet . . . .”

(Jhr. Mr. Lohman in de Tweede Kamer, 26 Feb. 1904.)

e. Een sociaal-democratisch oordeel.

„Wij nemen geen deel aan den strijd der liberalen. De wet van Kappeyne is een misgreep geweest, die veel onheil heeft gesticht. En wij, die zelf een strijdende partij zijn, zullen de waarde niet ontkennen van den strijd door de antirevolutionnairen tegen die wet gevoerd. Ook de liberalen hebben ons niet de school gegeven die wij verlangen. Zij hebben meer dan twintig jaren gesukkeld eer zij tot dat prullige leerplichtwetje kwamen van zes schooljaren, na welke het kind met volkomen onvoldoende kennis de school verlaat. Zij hebben voor de ontwikkeling der arbeidersklasse niet meer gedaan dan hun benepen, op klasse-belang berustend inzicht toeliet.”

(*Het Volk*, van 31 Dec. 1904.)

f. Een brutale uitspraak.

„De heer Van Houten heeft gisteren gezegd: *Wanneer gij aan de bijzondere scholen te veel geld geeft, en wij worden weder heer en meester, dan zullen wij u uw vrijheid weer afnemen.*

Ik heb eens, toen ik de eer had lid van de Tweede Kamer te zijn, tegelijk met dien geachten spreker gehoord. dat van de Ministerstafel door een liberaal Minister gezegd werd: „dan moeten de minderheden maar onderdrukt worden." Dat was den geachten afgevaardigde toen toch niet uit het hart gesproken.

De heer Van Houten roept mij toe: dat is niet van de Ministerstafel gezegd, maar door Mr. Kappeyne van de Coppello als gewoon afgevaardigde.

Nu, de heer Van Houten zal mij toestemmen dat dit er niet heel veel toe doet: het is in elk geval wel degelijk door een leider van de liberale partij gezegd, die spoedig daarop Minister geworden is en in zijn Schoolwet van 1878 een begin van uitvoering aan dat beginsel heeft gegeven.

Het denkbeeld: „men moet de minderheden maar onderdrukken" is hetgeen Allard Pierson en Prof. Krabbe genoemd hebben het oefenen van liberale tirannie.

Ik hoopte dat, wanneer dergelijke denkbeelden mochten herleven, en wederom de hartstochten doen ontvlammen, in Mr. Van Houten den man te vinden, die pal zou staan, ook dan, tegenover de belagers van de rechten der minderheden, maar tot mijn leedwezen heb ik nu van hem vernomen dat vrijheid en geld niet samengaan; dat wij, de vrijheid krijgende, het geld. en als wij geld krijgen de vrijheid moeten missen."

(Dr. Kuyper in de Eerste Kamer, 2 Febr. 1905.)

* * *

g. Wee den overwonnenen.

„Een brutale uitspraak. En toch, geen der andere Kamerleden heeft uit de rijen der oppositie tegen dat drieste zeggen van Van Houten (zie hierboven) protest aangeteekend: en alzoo heeft heel de oppositie, door te zwijgen, er zich solidair mee gemaakt.

„En wat nog sterker spreekt: In de Kamerverslagen der liberale pers, die vooral met het oog op de komende stembus zich beijvert om de tegenpartijen en het Kabinet zoo scherp mogelijk te critiseeren, vindt ge geen woord om tegen dit stuitende voornemen van Van Houten te protesteeren.

„De schrijvers van deze verslagen hebben het Van Houten hooren zeggen; ze hebben ook gehoord hoe er tegen gesproken is. En toch, ze protesteerden tegen Van Houten met geen halve zinsneê.

Het *vae victis!* het „wee den overwonnenen!" mag dus beschouwd worden als vastelijk bij de tegenpartij besloten.

„Ons Christenvolk mag het zich voor gezegd houden!"

(*De Standaard*).

X. Het blanco-artikel.

. . . . . „Ik wilde alleen zeggen, dat dit blanco artikel een leuze is, die dienen moet om uw eigen holheid te verbergen: dat het niet het middel is om hier te vormen een groep, die ten slotte een goede kiesrechtregeling zal tot stand brengen, maar slechts een schijnleuze tegen de Christelijke partijen, opdat men zou kunnen zeggen: „wij hebben toch iets", waar dit in werkelijkheid niets is. Onder deze leuze zouden zich aan deze zijde de felste tegenstanders met de vurigste voorstanders van het algemeen kiesrecht kunnen vereenigen: maar dan zou men — had men het blanco artikel verkregen — elkander kunnen aanzien en zeggen: laat ons over het kiesrecht niet meer praten, want dan krijgen wij ruzie.

„Wanneer ooit voor de liberale partij een totale ongeschiktheid om ons land vooruit te brengen is gebleken, dan wel thans, nu op een voor haar zoo hachelijk tijdstip zij geen andere positieve leuze weet aan te geven dan dat niets zeggende blanco artikel". . . . .

(Mr. Troelstra in de Tweede Kamer, zitting van 7 Dec. 1904.)

XI. Het fusie-program.

Het *Groene Weekblad* (Red. J. de Koo) is over het fusie-program van unie-liberalen en vrijzinnig-democraten slecht te spreken.

„Dat dit program voor de kiezers bijzonder indrukwekkend zal zijn, kunnen de ontwerpers ongetwijfeld zelf niet beweren. Het hangt van algemeenheden aan elkaar; en die algemeenheden worden nog algemeener, wanneer men bedenkt dat zelfs het positief bijzondere er in moet gelezen worden met een extra conservatieven bril.

„Dat de tegenwoordige minderheid bij de aanstaande verkiezingen tot meerderheid wordt, wij hebben niet den indruk gekregen, dat zulk een periode in dit jaar zal aanbreken; en wij voegen er aan toe dat de houding der Borgesianen en Druckerianen ons allerminst optimistisch stemt. Men wekt geen politiek leven door verstoppertje spelen — en dit geschiedt hier in elken vorm.

„Welke van die programbeloften zal men nu voor echt nemen? . . . . ."

De *Groene* noemt het verder een „duf program, dat niemand zal bekoren of tot verhoogde werkzaamheid zal voeren"; een „onoprecht, karakterloos, van dunheid doorzichtig belijdenisje"; om er reeds een half jaar te voren de tegenpartij meê aan het lachen te maken.

XII. Het ministerie en de benoemingen.

a. De onpartijdigheid van het Kabinet.

„Op het stuk van benoemingen — schrijft de *Standaard* van 19 Febr. 1905 — heeft het Liberalisme alle schaamte verloren.... Als ge vraagt, welke Antirevolutionaire en Christelijk-historische mannen door de Liberale Kabinetten in posten van aanzien zijn gebracht, dan luidt het eenparig antwoord voor bijna alle negen overige provinciën en voor bijna alle posten: Zoo goed als geen.

Van de negen Commissarissen in de provinciën benoorden Moerdijk waren er door hen zeven uit de Liberalen benoemd, één van Antirevolutionaire zijde en één Christelijk-Historische.

Van de Burgemeesters waren, eer dit Kabinet optrad, alleen in Zuid-Holland 173 liberaal, en slechts 13 van andere richting. In de noordelijke provinciën was de verhouding nog ongunstiger.

Hoe het met de Notarissen stond, weet ieder uit zijn eigen omgeving.

Bij het Schooltoezicht was een Antirevolutionair zoozeer een witte raaf, dat bijna iedereen hem kende....

En waar den laatsten tijd veel kabaal ook over de Rijksverzekeringsbank is gemaakt, sta hier de herinnering, dat in het Bestuur dier Bank, uit *drie* leden bestaande, *drie* Liberalen benoemd werden, en wel drie waarvan hoogstens één

gezegd kon worden antecedenten te bezitten, die bekwaamheid en geschiktheid deden onderstellen....

Nu trad er een Kabinet op, dat met bijna te ver gedreven onpartijdigheid, keer op keer voor de gewichtigste betrekkingen mannen voordroeg uit de rijen zijner tegenstanders.

In den Gezondheidsraad zes Liberalen en één Roomsche. In den Raad van State één Liberaal en één Christelijk-historische. Voor Oost en West liberale Gouverneurs. In Drenthe een liberaal Commissaris. In Den Haag, Arnhem, Leeuwarden, Zaandam en Hoorn liberale Burgemeesters, tegenover één antirevolutionair in Leiden. Kortom, er kwamen benoemingen af, iets minder eenzijdig van liberale kleur dan voorheen, maar toch zoo, dat het zonneklaar voor ieder was, hoe verre dit Kabinet zich hield van uitsluiting van zijn tegenstanders.

Alleen werd bij de burgemeestersbenoemingen ten platten lande een eind gemaakt aan het opdringen van liberale burgemeesters aan gemeenten van niet-liberale richting; de juiste proportie tusschen openbaar en lager onderwijs in het schooltoezicht werd iets meer genaderd; en onder het beambtenpersoneel van enkele inrichtingen werd wel nog altoos de meerderheid links gelaten, maar tevens toch door feiten bewezen, dat ook niet-liberale jongelui bekwaam en geschikt kunnen zijn.

Maakte men dan ook de rekening op en telt men saam alle benoemingen van Liberalen, van Roomschen en van Antirevolutionairen, die van dit Kabinet zijn uitgegaan, dan is er geen quaestie van, dat de overgroote meerderheid zou blijken van liberale kleur te zijn geweest, en dat men het zich bijna niet verklaart, waarom het Kabinet zijn eigen geestverwanten zoo weinig voortrok."

* * *

b. De gevolgde practijk.

In de Eerste Kamer-zitting van 7 Febr. 1905 sprak de minister van Binnenl. zaken als volgt:

„Van partijdigheid bij de benoeming van burgemeesters is geen sprake bij mij geweest.

Wat hebben vorige Kabinetten gedaan? Hebben die in den regel Roomsch-Katholieke burgemeesters benoemd in Groningen, Friesland, Overijsel en Drenthe, maar Protestantsche in Noordbrabant en Limburg?

Is het enkel een gevolg van het oordeelen naar bekwaamheid en geschiktheid, dat in het Zuiden juist altoos Roomsch-Katholieke burgemeesters en in het Noorden Protestantsche benoemd werden?

Neen. Vorige Kabinetten hebben wel degelijk gevoeld, dat het ongeschikt zou zijn een menigte Protestanten in Noord-Brabant en Limburg te benoemen en tal van Roomsch-Katholieken in de noordelijke provinciën.

Nu heb ik precies denzelfden stelregel, dien mijn voorgangers ten aanzien van het zuiden toepasten, gevolgd ten aanzien van de antirevolutionaire gemeenten en sollicitanten.

Wat was het ongeluk?

De Roomsch-Katholieke sollicitanten hadden nog een débouché in het Zuiden, maar die ongelukkige anti-revolutionairen hadden dat nergens. Hun werd herhaaldelijk op de audiënties gevraagd: is u Kuyperiaan? dan kunt gij niet benoemd worden.

Zulke uitlatingen hebben mij getoond, dat daarin de verklaring lag van het verschijnsel, dat ten slotte de antirevolutionairen het kind van de rekening werden.

Nu heb ik mij niet tot mijn opvatting laten leiden omdat die sollicitanten het kind der rekening waren. Ik heb met die sollicitanten niet te rekenen, maar wel met *de gemeenten*. Waar iedereen wist dat in verreweg de meeste plattelandsgemeenten van Zuid-Holland de meerderheid der bevolking

niet is liberaal of Roomsch-Katholiek, maar anti-revolutionnair, daar meen ik — en ik heb dit volstrekt niet onder stoelen of banken gestoken — dat daar ook burgemeesters moeten zijn, die van diezelfde richting zijn als de meerderheid der bevolking. Dit heb ik steeds loyaal en openlijk verkondigd: in de stukken, en ook in de rapporten aan de Koningin, heb het steeds zoo uitgedrukt.

Ziedaar mijn practijk."

XIII. De tegenstelling.

a. Geen scheiding mogelijk.

Het is in de Eerste Kamer onlangs voorgelezen, hoe èn Buys èn Van Houten de mogelijkheid van een scheiding tusschen geloof en politiek ontkend hebben. Van Houten noemde ze een „*waan*", dien hij achtte dat in 1887 reeds voorbij was.

Zijn woorden (uit zijn boek: „Het recht der meerderheid") luidden letterlijk:

„*De waan, dat deze gisting buiten het veld der politiek zou kunnen omgaan*, of wel omgekeerd, dat de politiek van den invloed dier gisting vrijgehouden zou kunnen worden, is reeds voorbijgegaan.

„De overtuiging omtrent de beteekenis van het leven en van zijn leven is voor ieder, hij zij geloovig of ongeloovig, de bron van zijn handelen en tevens de oorsprong der eischen, die hij voor zich en anderen aan Staat en maatschappij stelt."

En de overleden professor Buys liet zich in 1869 reeds aldus uit: „Een moderne en een anti-moderne wereldbeschouwing staan hier, zoowel als elders, in den Staat niet minder dan in de Kerk, scherp gewapend tegen elkander over: de Schoolwet is op dit oogenblik niets meer dan het symbool van dien strijd. Al mocht men er in slagen dat symbool weg te nemen, de strijd zal worden voortgezet, vinnig als thans, en zich openbaren in vernieuwde eischen, van welke op dit oogenblik niemand, ook de clericalen niet, aard en omvang zou kunnen aanwijzen."

* * *

b. De fout van het liberalisme.

„Men zal, geloof ik, toestemmen dat het kinderachtig zou zijn voor het steeds scherper worden van die antithese de oogen te sluiten.

„Door den heer Troelstra is terecht gezegd, dat het liberalisme, bij al het uitnemende dat het in vele opzichten tot stand bracht — want al gaat daarover onze critiek, er is toch veel uitnemends in, bij vroeger vergeleken — beperkt is in zijn geestelijk gebied en niet verder gaat dan het intellect. Ik zou een heel stuk met den heer Troelstra kunnen medegaan in de erkenning dat het liberalisme als zoodanig mist de kracht om te groeien. Het liberalisme kan onmogelijk, waar het in de wereld der geesten het bestaan dier antithese ontkent, langer de geesten bezweren. De antithese tusschen de Christelijke en de moderne levensopvatting laat de moderne theologie reeds mijlen ver achter zich."

(Uit de rede van Dr. Kuyper in de Tweede Kamer, 19 Dec. 1904.)

* * *

c. De christelijke en de moderne levensopvatting.

En in dezelfde Kamer zei de minister van Binnenlandsche zaken, zes dagen vroeger, het volgende:

„Doch nu een geheel andere vraag.

Wat is toch de reden dat men links thans zoo schroomt voor de tegenstelling uit te komen? Zooals ik straks reeds zeide, in de dagen van Kappeyne schroomde men daar niet voor en in 1880 de heer Van Houten evenmin. Integendeel, men viel er mede aan.

Ligt er niet iets waars in deze opmerking, dat, wanneer men gevoelt dat een tegenstelling ons goed doet, men er dan gaarne mede voor den dag komt? Merkt men daarentegen of gevoelt men, dat de tegenstelling schade doet, dan bemantelt men ze liefst eenigszins.

In de dagen van Kappeyne, toen hij hier uitriep: „dan moeten de minderheden maar onderdrukt worden", meende men dat de tegenstelling aan de liberalen goed deed. Men deed haar daarom toen scherp uitkomen, al heeft niets de rechterzijde grooter winste bezorgd dan juist het krasse optreden van Kappeyne.

Nu daarentegen, nu men in een anderen toestand gekomen is, nu ziet men van links deze door hen zelf vroeger op den voorgrond geschoven tegenstelling terugnemen. Die tegenstelling intusschen hebben de heeren thans weder moeten aanvaarden, want zij hebben gezegd: wij zullen dan varen onder *anti-clericale* vlag.

Welnu, de uitdrukking „anti-clericale vlag", staat gelijk met ons spreken van „paganisten". Ieder heeft, om iets uit te drukken, een term die zijn zaak aantrekkelijk maakt, en zijn tegenpartij geeft gaarne aan datzelfde een anderen term, die de zaak min of meer terugstootend maakt. Het is de bekende quaestie van den man met den hond die hem bijten wou, en die toen eenvoudig riep: „Een dolle hond!" Toen kwamen de menschen van allen kant en sloegen dien hond dood, zonder dat de man een vin behoefde te verroeren.

Nu wil ik gaarne erkennen dat wanneer ik een voorstelling moet geven, schadelijk voor de linkerzijde, ik dan spreken moet van „paganisten", terwijl omgekeerd de heeren, wanneer zij van ons een schadelijke voorstelling willen geven, spreken van „kerkelijken" of „clericalen". Het is en blijft zoo geheel dezelfde tegenstelling tusschen de moderne en de Christelijke levensopvatting, alleen wat scherper uitgedrukt. En wat heb ik nu anders gedaan in mijn eerste rede dan, waar nu alles pays en vreê was de pays en vreê niet te verstoren, door ook voor de tegenstanders den mooien term te gebruiken? Daarom sprak ik niet van *paganistische*, maar van *moderne* wereldbeschouwing."

* * *

d. Het geloof en de belangen der gemeenschap.

In zijn openingsrede van het moderne-theologen Congres heeft (blijkens het verslag in de *N. Cour.* van 13 April) de president het volgende gezegd:

„In hoeveel opzichten ook de huidige politieke constellatie ten onzent ons met zorg moge vervullen, één voordeel, één groot voordeel heeft zij ons opgeleverd: dit, dat nu de erkenning doorbreekt, dat de hoogste beginselen van staatsbeleid, de richtingslijnen der volksontwikkeling, onafscheidelijk samenhangen met, uitgaan van geloofsovertuigingen. Het raakt, dank zij den door het optreden van het tegenwoordig Ministerie gewekten strijd, gedaan met de oppervlakkigheid, die geloof beschouwt als een zaak, die misschien voor het innerlijk leven van den individu van waarde is, maar de belangen der gemeenschap als zoodanig niet raakt".

* * *

e. De groote worsteling

... „Broeders, de principieele schoolstrijd heeft uit en God geve, dat hij nooit terugkeere, maar daarom laat nog de worsteling der geesten in den boezem van ons volk niet af. Integendeel, de strijd tusschen de twee machten, die om het bezit van ons volk worstelen, is sedert 1889 veeleer in heftigheid toegenomen. Steeds zwaarder rollen de golven der ontkenning op het strand van de vaderlandsche erve aan, die geheel ons volk dreigen te overstroomen. Dat is een strijd, dien we te voeren hebben niet tegen vleesch en bloed, het is geen strijd dien we tegen personen hebben aan te binden; het is een strijd, die veeleer uit de geestenwereld in het leven van het volk en in den boezem der natie indringt; het is de strijd, die, waar men in vroeger jaren nog tevreden was met een „gematigd" Christendom, met „Christelijke en maatschappelijke deugden", en zekeren Christelijken

schijn althans bij plechtige huwelijks- en doopsgelegenheden nog in eere hield, nu allengs meer den Christus zelven, Zijn Naam, Zijn Woord, Zijn werk terug tracht te dringen, en die niet kan rusten, eer voor ons volk een toestand zal zijn geschapen, waarin niets meer in het publieke leven aan Christus herinneren zal. Het is de strijd van een machtigen geest, die breekt, geheel breekt en opzettelijk breken wil met het verleden, omdat hij waant machtig te zijn zelf een nieuw leven te scheppen.

„En daarom, mannen broeders, al is de schoolstrijd uit, de hoofdworsteling gaat door. Haast zou ik zeggen: de groote worsteling komt nu pas. En daarom, ge hebt er u op voor te bereiden om met volharding, om met een moed, die voor niets bezwijkt, voor te gaan in dien strijd, juist door uw Christelijk onderwijs.

„Ik weet wel, er zijn ook andere vraagstukken, die gedurig vele hoofden warm maken, vraagstukken als van kiesrecht, van tariefsverhooging, van een volksleger en zooveel meer, en op zijn tijd zijn ook dat problemen, die wij moeten pogen op te lossen. Maar dat alles raakt het hart van slechts enkele kringen, en slechts enkele deelen van ons volk zijn er bij gemoeid. Maar de worsteling en de strijd, die *heel ons volk* tot diep in 't harte grijpt, zoo ouden van dagen als jongen van jaren, zoo mannen als vrouwen, zoo jongemannen als jongedochters, geldt alleen deze hoofdvraag, welke de geest zal zijn, die het hart van ons volk zal beheerschen: de Geest, dien God op zijn Pinksterfeest uitstortte, of de geest die opwelt uit de diepte."

(Jubileumsrede, gehouden door Dr. Kuyper op de feestvergadering der Vereen. van Christelijke onderwijzers en onderwijzeressen, Dinsdag 24 Mei 1904)

XIV. Sociaal-democratie en sociale wetgeving.

De Duitsche Sociaal-democraten hebben gestemd:

(1880) *tegen* de eerste wet tot bestrijding van den woeker.
(1881) „ „ wet op de beursbelasting (1e ontwerp).
(1883) „ „ ziekte-verzekering.
(1884) „ „ ongevallen-verzekering.
(1885) „ „ verscherpte beursbelasting.
(1889) „ „ ouderdoms- en invaliditeits-verzekering.
(1890) „ „ wet op de bedrijfsrechtbanken.
(1891) „ „ Arbeidswet.
(1893) „ „ wet op de beursbelasting (2e ontwerp).
(1894) „ „ verscherpte wet tegen den woeker.
(1896) „ „ beurswet.
(1896) „ „ wet tot bestrijding der oneerlijke concurrentie.
(1896) „ „ het Burgerlijk Wetboek.
(1897) „ „ de wet tot bescherming der handwerkers.
(1900) „ „ verdere uitbreiding van de beursbelasting.
(1900) „ „ belasting op de loterij en het wedden bij wedrennen.
(1900) „ „ invoerrechten op buitenlandsche champagne.
(1902) „ „ belasting op champagne.
(1903) „ „ ziekte-verzekering.

Zoo stemde dus de Sociaal-democratie *tegen de gansche Duitsche arbeidsverzekering.*

En de sociaal-democraat P. KAMPFFMEYER heeft in de *Socialistische Monatshefte* van Sept. 1902 verklaard: „dat deze verzekeringswetten den arbeiders een feitelijke economische verbetering in hun toestand hadden gebracht van anderhalf milliarden Mark", dus van 900 millioen gulden.

Maar de leider, Bebel, zei dan ook op den Erfurter-partijdag:

„Het gaat er tenslotte niet om, of wij 't een of ander bereiken: voor ons (Sociaal-democraten) is de hoofdzaak, dat wij bepaalde eischen stellen, die geen andere partij stellen kan".

(*Kath. Sociaal Weekblad.*)

XV. Afbreken en opbouwen.

Niets kan van de hand van het Ministerie het licht zien, of de sociaal-democraten zijn er met hun afbrekende critiek als de kippen bij.

Die critiek is een van hun reclamemiddelen. Het behoort tot de propaganda voor hun partij.

Daarom is het zeer natuurlijk, dat ook van de drankwet niets deugt. Zij is onleesbaar, te ingewikkeld, enz. Dit alles spreekt als een boek.

Ook in het Buitenland volgt men deze manier van strijdvoeren: en daarom is het niet ondienstig, eens te herinneren aan hetgeen de groote Duitsche socialist Bebel op den Dresdener Partijdag verleden jaar mededeelde

Wij ontleenen het aan het *Kath. Sociaal Weekblad:*

„Er was n. l. op aangedrongen, dat de sociaal-democraten, in plaats van altijd maar de wetsontwerpen der Regeering af te breken, zelf dan eens met goede wetsontwerpen voor den dag zouden komen.

„En wat antwoordde Bebel?

„Dat hij er niet aan dacht zulk een „reuzenarbeid" op zich te nemen. Want — en 't is te levendig verteld, om zijn woorden hier niet letterlijk weer te geven:

„Ik weet nog heel goed, hoe mij eens onze goeie, oude Liebknecht een kool gestoofd heeft men zulk een wetsontwerp. (gelach).

„'t Was in den Saksischen Landdag, we waren bezig met

een mijnwet, en een wijziging. De minister erkende, dat ook de Regeering wel veel voor zulk een wijziging voelde, maar dat kostte tijd, overleg, onderzoek en studie.

„Nu, onze oude huzaar als hij altijd was, reed er op los (Gelach) en zegt: Wat? Dat speel ik wel in vijf minuten klaar! (Luid gelach). O wee, 't woord was er uit, en ik zei tot mezelf: nu zitten we er aan vast! (Gelach).

„De Minister was natuurlijk slim genoeg om te zeggen: wanneer de sociaal-democraten dat zoo vlug kunnen klaar spelen, dan moeten ze 't maar eens doen.

„Wij moesten 't dus wel doen, want we konden toch geen gek figuur slaan. (Gelach).

„Ik verklaar u, ik heb veertien dagen en nachten gezeten en gezweet, om 't ontwerp in elkaar te zetten, en toen was 't er nog naar! Maar 't was er dan toch."

Zulk een bekentenis van een hoofdman der internationale Sociaal-democratie moest de heeren tot nederigheid stemmen, ook zonder dat wij aan de mislukte wetgevingsproeven der heeren Van Kol en Hugenholtz herinneren.

XVI. De sociaal-democratie en het geloof aan God.

a. Marx en het Determinisme.

„De nieuwe wereldbeschouwing is langzaam aan het groeien.

Het dogma verdwijnt en de empirische materialistische wetenschap komt in zijn plaats. De wereld bestaat uit niets dan stoffelijke wezens, individuen, die naast en na elkaar het heelal bewonen. In sommige van die wezens is de denkkracht, de geest, opgebloeid.

Er is geen God, geen wezen buiten het heelal, dat op een of andere onverklaarbare manier het heelal zou bewegen en besturen. Ook in het heelal is geen God, niet zulk een wezen. Wel is het heelal één wezen, in zoover als alle dingen bij elkaar behooren, maar het heelal is geen Persoon, niet met een Monster-Geest behebt.

De menschelijke geest kent niets dan de werkingen, de werkingen der dingen op elkander. . . . .

Voor deze leer is de godsdienst verbleekt, de leer van een Vader, of Heerscher, of Monster-Geest, of Substantie, of Ding an Sich, of Absoluut Begrip, of Rein zijn. Als een laffe schim vlucht met gebogen hoofd de godsdienst van de aarde. De studie, de kennis van het individu en van de complexen van individuen komt in haar plaats. . . .

Men zoekt de kracht, de vrijheid dus van elk ding, van elk complex van dingen. Niet de absolute, onbeperkte, metaphysische Vrijheid, zij is met God en Onsterfelijkheid uitgeworpen in de buitenste duisternis, in het Niets, in het Wanbegrip. . . . .

(Uit „Marx en het Determinisme" door H. Gorter. *Nieuwe Tijd.* No. 1 Jan. 1904.)

b. Eenige citaten.

Het is bekend, dat de sociaal-democraten, precies als de vogelaars, alles in het werk stellen, om den Christelijken werkman in hun garen te lokken.

Daartoe dient ook de zoo innerlijk onware stelling, dat de godsdienst privaatzaak is. Maar hoe zij met die stelling ook schermen, telkens komt het aan den dag, dat zij met vijandschap tegen het Christendom zijn bezield.

Het voorlaatste Kerstfeest in 1903 gaf daarvan weer eenige „doorslaande" bewijzen.

Zoo schreef — we ontleenen deze citaten aan *Het Centrum* — de sociaal-democratische *Leipziger Volkszeitung:*

„Wij vieren ons Kerstfeest niet tot een gedachtenis aan uwen God, die nooit in een stal te Bethlehem is geboren en nooit aan 't kruis op Golgotha geleden heeft."

Toch heet het: komt vrij tot ons, geloovige arbeiders, uw geloof zal geen schade lijden.

De sociaal-democratische *Hamburger Echo* verklaarde niet minder duidelijk:

„De hoop op een Messias bleek ijdel. Het beeld van den gekruisigden Nazarener kwam in de plaats van de goden des heidendoms en de wereld bleef, gelijk zij te voren was, aan de heerschappij van het onheil prijsgegeven."

Nog een ander sociaal-democratisch blad, de *Frankfurter Volkszeitung*, liet zich aldus uit:

Ons Kerstfeest is vrij van godsdienstigen bijsmaak. Wij

laten zonder afgunst aan anderen het genoegen over, van jaar tot jaar te tellen, hoeveel heilige avonden er voorbijgegaan zijn. . . . ."

En de *Mainzer Volkszeitung* noemde het Christendom: „valsche wegen". terwijl de *Schlesische Volkswacht* verklaarde:

„Wij zullen ons voor oogen houden, dat niet een Heiland is geroepen om de wereld te verlossen, maar dat de massa der strijdende proletariërs deze hooge missie heeft te vervullen . . . ."

In ons eigen land maakte het sociaal-democratisch dagblad *Het Volk* het niet veel beter.

Het sprak van „de legende van de ster uit het Oosten" en verkondigde verder, dat het socialisme de verlossingsleer is, waarin voor de socialisten de Kerstvreugde ligt.

En de socialist Loopuyt schreef in de *Kroniek* (10 Dec. 1902) het volgende:

„In onzen tijd is er maar één criterium voor hen, die zich in de rijen van onze (sociaal-democratische) beweging stellen. En dat is: hoe staat gij tegenover den *klassenstrijd*, en niet: voelt gij o zooveel voor het socialisme.

„*Christendom en Klassenstrijd zijn twee begrippen, die elkander in onze dagen volkomen uitsluiten.*"

XVII. Wat ons vereenigt.

Tegen het ongeloof zijn wij met de gansche Christenheid, Roomsch of onroomsch, vereenigd door het geloof in de eenige offerande eenmaal aan het Kruis volbracht.

Mr. Groen v. Prinsterer

* * *

Straks zal het niet zijn de kwestie van Roomsch of onroomsch, maar over alle muren van kerkgenootschappelijk verschil, zullen de geloovigen elkaar de hand reiken, om te kunnen bestaan in den grooten strijd tegen elk geopenbaard geloof.

Prof. van Oosterzee.

XVIII. De geest van het liberalisme.

Men dient niet te vergeten, dat de leidende gedachte, het geheele streven, de geest van het liberalisme ingaat tegen het welzijn van het Vaderland.

De geest dier partij gaat in tegen het positieve Christendom.

Dr. J. Th. de Visser.

XIX. De Vrijzinnigen.

Elke vrijzinnige richting ontspruit uit dat vrijgemaakt zijn van hooger beginsel, hetwelk, in eigenaardige ontwikkeling, anti-Christelijk is niet alleen, maar uitloopt op ongodisterij.

Mr. Groen van Prinsterer.
